

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

2.1 มะม่วง

มะม่วง มีถิ่นกำเนิดอยู่ในเขตประเทศพม่าและอินเดีย และแพร่กระจายไปยังประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (บุญเลิศ, 2532) มะม่วงเป็นไม้ผลเมืองร้อนที่ทนแล้งได้ปานกลาง ต้องการสภาพอากาศที่มีความชุ่มชื้นและแห้งแล้งสลับกันไป มะม่วงเจริญได้ดีที่อุณหภูมิระหว่าง 24-27°C สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพดินปลูกในช่วงกว้าง ทั้งในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไปจนถึงดินที่มีแต่ทราย ดินลูกรัง หินตามเนินเขา และดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์อื่น ๆ แต่ดินปลูกมะม่วงที่ให้ผลดีที่สุดควรเป็นดินร่วนที่มีหน้าดินลึก ซึ่งสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของประเทศไทยมีความเหมาะสมสำหรับปลูกมะม่วงเป็นอย่างมาก (วิจิตร, 2529; เกศิณี, 2530; สถาบันวิจัยพืชสวน, 2532)

พันธุ์มะม่วงแบ่งออกเป็นสองกลุ่มสำคัญ คือ มะม่วงกลุ่มอินเดีย และมะม่วงกลุ่มอินโดจีน (วิจิตร, 2529)

1. มะม่วงกลุ่มอินเดีย (Indian type) มีถิ่นกำเนิดทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย และปากีสถาน ปลูกกันมากในสหรัฐอเมริกา (รัฐฟลอริดา) และเม็กซิโก เมล็ดของมะม่วงกลุ่มนี้เมื่อปลูกจะให้ต้นกล้าเพียงหนึ่งต้นต่อเมล็ด และต้นกล้านั้นจะกลายพันธุ์ไม่เหมือนต้นแม่เพราะเป็นลูกผสม ผลมะม่วงมักมีสีสะดุดตา เช่น แดง ม่วง และ ส้ม ผลค่อนข้างกลม รสชาติอมเปรี้ยว และมีกลิ่นแรง

2. มะม่วงกลุ่มอินโดจีน (Indochinese type) มีถิ่นกำเนิดแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บริเวณใกล้เส้นศูนย์สูตร เมื่อนำมาเพาะเมล็ดจะให้ต้นกล้ามากกว่าหนึ่งต้นต่อเมล็ด ต้นกล้าที่ได้ส่วนมากจะเหมือนต้นแม่ เพราะเกิดจากเซลล์ร่างกาย (nucellar cell) ของต้นแม่เป็นส่วนใหญ่ ผลมีสีเขียวหรือเหลือง รสหวาน และมีกลิ่นไม่แรง

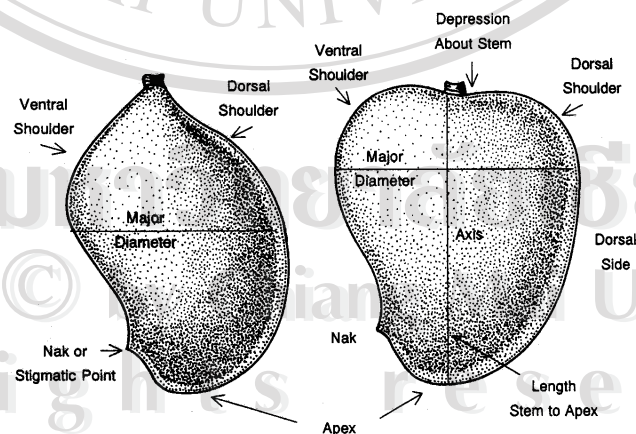
2.1.1 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

Class Dicotyledonae
Sub – class Archichlamydeae
Order Sapindales
Family Anacardiaceae
Genus *Mangifera*
Scientific name *Mangifera indica* L.

มะม่วง (*Mangifera Indica* L.) ซึ่งอยู่ในตระกูล Anacardiaceae โดยประกอบด้วย พืชประมาณ 73 สกุล และ 600 ชนิด พืชตระกูลนี้ส่วนใหญ่อยู่ในเขตร้อน เป็นพวกไม้ยืนต้นหรือ ไม้พุ่ม มีน้ำยาง (resinous sap) อยู่ทุกส่วนของพืช พืชใกล้เคียงได้แก่ มะม่วงหิมพานต์ (chew nut : *Anacardium occidentale* L.) ซึ่งให้เมล็ดรับประทานได้ มะปราง (marian plum : *Bouea burmanica* Griff.) มะกอก (olive : *Sapodias pinnata* Kurz.) ซึ่งให้เนื้อผล เป็นอาหาร ต้นวาร์นิช (Varnish tree) เป็นพวกที่ให้ยาง (resin) น้ำมันชักเงา (lacquers) ต้นสเนก (Snake tree : *Continus coggygia* Scop.) เป็นพวกที่ใช้ประโยชน์เป็นไม้ประดับ และพิสตาชิโอ Nut (pistachio nut : *Pistacia vera* L.) เป็นต้น (วิจิตร, 2529; เกศณี, 2530)

2.1.2 ลักษณะทางสัณฐานวิทยา

มะม่วงมีลักษณะและรูปร่างแตกต่างกันไป ลักษณะทางสัณฐานวิทยาของมะม่วง สามารถแสดงได้ดังรูป 2.1

รูป 2.1 ลักษณะทางสัณฐานวิทยาของผลมะม่วง

(Nakasone and Paull, 1998)

2.1.3 ประเภทของมะม่วง

สามารถแบ่งมะม่วงตามการนำมาใช้ประโยชน์ได้สามประเภท คือ มะม่วงแบบรับประทานสุก แบบรับประทานดิบ และนำมาแปรรูป ซึ่งมะม่วงที่ส่งออกส่วนใหญ่จะเป็นมะม่วงรับประทานสุก เนื่องจากความนิยมของผู้บริโภคในตลาดต่างประเทศ จากการวิจัยความชอบของผู้บริโภคชาวจีนและชาวญี่ปุ่น พบว่าชื่นชอบมะม่วงสุกพันธุ์น้ำดอกไม้สีทองและพันธุ์โชคอนันต์มากกว่าพันธุ์อื่น โดยมะม่วงพันธุ์โชคอนันต์ผู้บริโภคนิยมในกลิ่นของมะม่วงมาก (ทิพย์วรรณและคณะ, 2543) นอกจากนี้ยังมีมะม่วงอีกหลายพันธุ์ที่เป็นที่นิยมในตลาดต่างประเทศ ได้แก่ พันธุ์หนังกกลางวัน ทองคำ แรด และพิมเสนแดง เป็นต้น (สนั่น, 2527; ดนัยและนิธิยา, 2548)

2.1.4 มะม่วงพันธุ์โชคอนันต์

มะม่วงพันธุ์โชคอนันต์ มีต้นกำเนิดมาจากการกลายพันธุ์และได้จากการเพาะเมล็ดมะม่วงพันธุ์สามปี โดยยังคงกลิ่นหอมของมะม่วงพันธุ์สามปีเอาไว้ ตลอดจนการติดผลก็เหมือนมะม่วงพันธุ์สามปีคือมีลักษณะเป็นพวง พบครั้งแรกที่จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะเด่นของมะม่วงลูกผสมพันธุ์นี้คือ การออกดอกทะวาย สามารถออกดอกได้ตลอดปี ไม่กลัวฝน ติดผลง่าย สามารถทำให้ติดผลนอกฤดูได้ง่ายกว่าพันธุ์อื่น ๆ เปลือกหนา เนื้อแน่น หลังจากผลสุกแล้วสามารถเก็บรักษาไว้ได้หลายวัน จึงเหมาะในการเก็บรักษานาน ๆ และการขนส่งไกล ๆ (ประเสริฐ, 2545)

ต้นมะม่วงพันธุ์โชคอนันต์มีทรงพุ่มขนาดปานกลาง มีการเจริญเติบโตปานกลาง ใบเป็นแบบ ovate lanceolate สีเขียวเข้ม ดอกมี 5 กลีบ เกสรตัวเมียและเกสรตัวผู้อยู่ในดอกเดียวกัน เรียกว่า hermaphrodite มีดอกเล็ก ๆ อยู่ในช่อเดียวกัน รูปร่างของผลคล้ายกับผลมะม่วงพันธุ์พิมเสน ปลายเรียวเล็ก เป็นแบบ ovate oblong ผลดิบมีเปลือกสีเขียวอ่อน ผิวเรียบ เมื่อดิบมีรสเปรี้ยว เนื้อแข็งแน่น ไม่มีเสี้ยน เมื่อผลสุก เปลือกจะเปลี่ยนจากสีเขียวเป็นสีเหลืองส้มสวยมาก เนื้อผลมีสีเหลืองเข้ม และมีเนื้อผลมากประมาณร้อยละ 62 เนื้อแน่น รสหวาน ลักษณะเมล็ดดิบมีเสี้ยนน้อย น้ำหนักต่อผลประมาณ 300 กรัม ปริมาณของแข็งที่ละลายน้ำได้ประมาณ 16-20 องศาบริกซ์ ปริมาณกรดประมาณร้อยละ 0.3 ระยะตั้งแต่ออกดอกจนถึงเก็บเกี่ยวประมาณ 110 วัน เป็นพันธุ์ที่สามารถปลูกได้ทุกภาคของประเทศไทย (ทวี, 2533; ศิวพร, 2539; ธวัชชัย, 2542; ประเสริฐ, 2545)

2.1.5 ลักษณะของมะม่วงที่มีคุณภาพดี (มनु, 2540)

มะม่วงที่จัดว่ามีคุณภาพดีต้องมีลักษณะต่าง ๆ ตรงต่อความต้องการของผู้บริโภค ลักษณะที่สำคัญซึ่งบ่งชี้ถึงคุณภาพของผลมะม่วง ได้แก่

1. ลักษณะปรากฏภายนอก

1.1 รูปร่างตรงตามพันธุ์ ไม่บิดเบี้ยว ไม่สั้นหรือยาวผิดปกติ

1.2 สีผิวสม่ำเสมอ มีนวล ไม่มีลักษณะของผลค้างหรือตาย สำหรับมะม่วงสุกจะมีสีเหลืองส้มหรือส้มทั้งผล ยกเว้นมะม่วงพันธุ์ต่างประเทศ หรือพันธุ์ลูกผสมจากต่างประเทศ ซึ่งอาจจะมีสีแดงหรือสีส้ม

1.3 ผิวปราศจากร่องรอยการทำลายของโรคและแมลง

1.4 ปราศจากตำหนิบนผิว เช่น ผิวแตก ผิวเป็นจุดเปราะเปื้อนน้ำยาง แดงเผา รอยขีดข่วนจากการเสียดสี รอยยุบบนผิว

1.5 ไม่บอบช้ำ ซึ่งเกิดจากการเก็บเกี่ยวหรือการขนส่ง

1.6 ผลมีขนาดโตสม่ำเสมอ

2. คุณภาพเนื้อภายใน

2.1 มีความแก่จัดตามที่ตลาดต้องการ ถ้าเป็นมะม่วงสำหรับรับประทานดิบประเภทมะม่วงมันจะมีความหวานมัน เนื้อสีเหลืองอ่อนและกรอบ สำหรับมะม่วงรับประทานสุกจะต้องแก่จัด เมื่อบ่มสุกแล้วผลไม่เหี่ยว ความหวานสูง ไม่เปรี้ยว ยกเว้นมะม่วงดิบที่ใช้รับประทานผลอ่อนกับน้ำปลาหวาน หรือใช้ปรุงอาหารในลักษณะย่ำร่วมกับอาหารชนิดต่าง ๆ

2.2 ผลมะม่วงเมื่อสุกแล้วไม่แสดงลักษณะการทำลายของโรคและแมลงชนิดต่าง ๆ เช่น จุดดำเนื่องจากโรคแอนแทรคโนส โรคข้าวผลเน่า ผลเน่าจากแบคทีเรีย รวมทั้งผลเน่าจากการทำลายของหนอนแมลงวันทอง ซึ่งติดมากับผลมะม่วงก่อนเก็บเกี่ยว

2.3 เนื้อมะม่วงสุกต้องมีสีเข้ม ไม่ซีดจาง โดยทั่วไปมะม่วงทุกพันธุ์ ผลอ่อนจะมีสีขาวซีดและเมื่อแก่จัดจะมีสีเหลืองเข้มขึ้น โดยผลสุกที่แก่จัดจะมีสีเหลืองถึงส้ม

2.4 ลักษณะเนื้อสัมผัสสำหรับมะม่วงรับประทานดิบจะต้องกรอบ ไม่เหนียวหรือแข็งกระด้าง สำหรับมะม่วงสุกเนื้อต้องไม่เละ อ่อนนุ่มพอเหมาะสม่ำเสมอทั้งผล

2.5 รสชาติตรงตามพันธุ์ ถ้าเป็นมะม่วงมันจะมีรสหวานมันกรอบ แต่ถ้าเป็นมะม่วงสุกต้องมีรสหวานมาก และสม่ำเสมอทั้งผล ยกเว้นมะม่วงพันธุ์ต่างประเทศหรือพันธุ์ลูกผสมจากต่างประเทศซึ่งอาจจะมีรสเปรี้ยวปนเล็กน้อย

2.6 มีเนื้อสำหรับใช้รับประทานมากและมีเส้นใยน้อย

3. ไม่มีสารพิษตกค้างบนผลมะม่วง

3.1 สารเคมีในเนื้อผลมะม่วง

3.2 สารเคมีบริเวณผิวเปลือกของผลมะม่วง

2.2 การจัดการหลังการเก็บเกี่ยวของผลมะม่วง

โดยทั่วไปมะม่วงพันธุ์รับประทานสุกจะเก็บเกี่ยวในขณะที่ผลดิบจนกระทั่งถึงระยะแก่จัดทางสรีรวิทยา (physiological maturity) ซึ่งคุณภาพของผลมะม่วงที่เก็บเกี่ยวมานั้นมีผลโดยตรงต่อการจำหน่าย ปัญหาที่พบส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับผลมะม่วงสุกมีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ ทั้งนี้ อาจเกิดจากระยะเก็บเกี่ยวที่ไม่เหมาะสม ดังนั้นการเก็บเกี่ยวผลมะม่วงที่มีอายุเหมาะสมและการปฏิบัติต่อผลมะม่วงหลังการเก็บเกี่ยวอย่างถูกวิธีจะทำให้ได้ผลมะม่วงที่มีคุณภาพดีและจำหน่ายได้ราคาสูง (สายชล, 2530)

2.2.1 ดัชนีความแก่และการคัดคุณภาพ

ผลมะม่วงที่มีการเก็บในระยะที่มีความแก่เหมาะสมและเท่า ๆ กันทุกผล จะมีการสุกอย่างสม่ำเสมอและมีคุณภาพด้านรสชาติที่ดี การหาดัชนีความแก่ที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีประโยชน์ต่อการเก็บเกี่ยวและการคัดคุณภาพเป็นอย่างมาก (อรณพและคณะ, 2532)

มีรายงานวิธีการวัดความแก่ของมะม่วงไว้หลายวิธี ได้แก่ วิธีการนับจำนวนวันหลังดอกบาน วิธีการตรวจสอบลักษณะภายนอก วิธีการฟังเสียงเมื่อเคาะลงไปทีผล วิธีการวัดลักษณะทางกายภาพ เช่น ขนาด น้ำหนัก ปริมาตร ความถ่วงจำเพาะ ความแน่นเนื้อและสีผิว เป็นต้น วิธีการวัดลักษณะทางเคมี เช่น ปริมาณของแข็งที่ละลายได้ ปริมาณกรดที่ไทเตรตได้ ปริมาณแป้ง สารประกอบฟีนอลและแคโรทีนอยด์ เป็นต้น (วิจิตร, 2529; นิพนธ์, 2533; เฉลิมชัย, 2539; จริงแท้, 2544; รุ่งอรุณ, 2545; ดนัยและนิธิยา, 2548)

สำหรับมะม่วงพันธุ์โชคอนันต์ นิพนธ์ (2533) รายงานถึงข้อมูลการนำอายุผล การเติบโตของผล การเปลี่ยนแปลงสีเปลือก ความแน่นเนื้อ และปริมาณของแข็งที่ละลายได้ มาพิจารณาร่วมกัน สามารถใช้เป็นดัชนีการเก็บเกี่ยวได้ ซึ่งผลมะม่วงพันธุ์โชคอนันต์ควรเก็บเกี่ยวที่ 91-105 วันหลังดอกบาน จึงจะทำให้มีคุณภาพดีเมื่อสุก

จำนงค์และคณะ (2544) รายงานว่าดัชนีการเก็บเกี่ยวของผลมะม่วงพันธุ์มหาชนกสามารถใช้ค่าต่อไปนี้ คือ ความถ่วงจำเพาะมากกว่า 1.00 น้ำหนักแห้งของเนื้อผลประมาณ 18.8-19.4 เปอร์เซ็นต์ ความชื้นของเนื้อผลมีค่าระหว่าง 80.6-81.2 เปอร์เซ็นต์ ปริมาณ

เบตา-แคโรทีนในเนื้อผลมีค่า 0.34-0.38 มิลลิกรัมต่อ 100 กรัมน้ำหนักสด สามารถเก็บเกี่ยวได้ตั้งแต่ อายุ 98-133 วันหลังดอกบาน โดยค่าความถ่วงจำเพาะของผลมะม่วงมีค่าเพิ่มขึ้นเมื่อผลแก่เพิ่มขึ้น เนื่องจากมะม่วงมีน้ำหนักแห้งเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในการแยกผลอ่อนและผลแก่ของมะม่วง สามารถใช้วิธีการลอย-จมในน้ำเกลือเจือจางได้ และเพื่อให้ได้ดัชนีการเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม ควรใช้ ค่าต่าง ๆ ข้างต้นร่วมกัน ในขณะที่ Sornsrivichai *et al.* (2001) รายงานว่าสามารถใช้น้ำหนักแห้ง และปริมาณแป้งเป็นดัชนีการเก็บเกี่ยวของมะม่วงพันธุ์มหาชนกได้

ดัชนีการเก็บเกี่ยวที่เหมาะสมของมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้คือที่อายุ 110 วันหลังดอกบาน (ดวงตรา, 2526; วิจิตร, 2529) นอกจากนี้อรุณพลและคณะ (2532) ได้รายงานว่าค่าความถ่วงจำเพาะ น่าจะใช้เป็นดัชนีคุณภาพเพื่อการเก็บเกี่ยวและการคัดเกรดมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ได้ โดย ความถ่วงจำเพาะมีผลอย่างชัดเจนต่อคุณภาพและองค์ประกอบทางเคมี ผลมะม่วงที่มีความ ถ่วงจำเพาะต่ำกว่า 1.00 จะมีคุณภาพต่ำและไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ประเมิน เนื่องจากใช้เวลาใน การสุกนาน มีปริมาณกรดสูง แต่มีปริมาณของแข็งที่ละลายได้และปริมาณวิตามินซีต่ำ ซึ่งมะม่วง พันธุ์น้ำดอกไม้ควรเก็บเกี่ยวเมื่อมีค่าความถ่วงจำเพาะมากกว่า 1.00 จึงจะมีคุณภาพดีเมื่อผลสุก โดยมีปริมาณน้ำตาลและปริมาณวิตามินซีสูง แต่มีปริมาณกรดต่ำ ค่าความถ่วงจำเพาะมีความ สัมพันธ์สูงมากกับปริมาณของแข็ง ปริมาณน้ำตาล และคะแนนคุณภาพจากการประเมินโดยการชิม โดยทั่วไปผลมะม่วงที่มีความแก่ทางสรีรวิทยาจะมีความถ่วงจำเพาะสูงกว่าน้ำบริสุทธิ์ ส่วนมะม่วงผลอ่อนจะมีความถ่วงจำเพาะต่ำกว่าน้ำ จากความแตกต่างดังกล่าวทำให้การคัดความแก่ ของผลมะม่วงโดยการนำไปลอยน้ำจะมีความเป็นไปได้ ส่วนอุตสาหกรรมเกษตร (2544) ได้มี โครงการวิจัยเพื่อออกแบบเครื่องคัดแยกความแก่อ่อนของผลมะม่วงโดยอาศัยความแตกต่างของ ความถ่วงจำเพาะ พบว่าประสิทธิภาพของเครื่องอยู่ในเกณฑ์ดีสามารถคัดแยกได้สะดวกรวดเร็ว อย่างไรก็ตามการจมหรือลอยน้ำขึ้นอยู่กับสายพันธุ์ของมะม่วงด้วย พบว่ามะม่วงบางชนิดที่ ยังอ่อนอาจจมน้ำได้ เนื่องจากมีความถ่วงจำเพาะใกล้เคียงกับน้ำ ดังนั้นจึงได้มีผู้เสนอวิธีการให้ มะม่วงมาลอยในสารละลายน้ำเกลือเข้มข้นร้อยละ 2.5 ซึ่งมีความถ่วงจำเพาะสูงกว่าน้ำบริสุทธิ์ ถ้าพบว่ามะม่วงจมในสารละลายน้ำเกลือนั้นแสดงว่าผลแก่จัดสามารถเก็บเกี่ยวได้ (รุ่งอรุณ, 2545)

มะม่วงหลังจากเก็บเกี่ยวมาแล้วมีความจำเป็นที่จะต้องผ่านกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้คง คุณภาพและลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากโรคและแมลง โดยในหลายปีที่ผ่านมาได้มี ความพยายามในการลดการใช้สารเคมีเพื่อให้ปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น การจัดการทางอุณหภูมิ (temperature management) ทั้งในด้านการใช้อุณหภูมิสูงและการใช้ อุณหภูมิต่ำถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ได้มีการนำมาใช้จัดการกับผลิตผลหลังการเก็บเกี่ยว โดยการ

ใช้ความร้อนสามารถทำลายแมลงและไข่แมลงในผลมะม่วง ซึ่งถือเป็นปัญหาสำคัญในการส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศ ส่วนการใช้อุณหภูมิต่ำจะช่วยยืดอายุการเก็บรักษาผลผลิตให้นานขึ้น (จริงแท้, 2544; Lurie, 1998)

2.2.2 กระบวนการทางความร้อน

ปัญหาในการส่งออกผลไม้สด สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ แมลงวันผลไม้และไข่ของแมลง ซึ่งได้มีการนำกระบวนการทางความร้อนมาใช้ในหลาย ๆ รูปแบบ เช่น การใช้น้ำร้อน การใช้อุณหภูมิและการใช้อากาศร้อน ความแตกต่างที่สำคัญของแต่ละวิธีคืออัตราการถ่ายเทความร้อน การใช้น้ำร้อนจะทำให้ผลไม้มีอุณหภูมิสูงขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าวิธีอื่น เพราะน้ำมีค่าสัมประสิทธิ์การพาความร้อนสูงกว่าไอน้ำและอากาศมาก การใช้ไอน้ำร้อนเป็นการเพิ่มอุณหภูมิของผลไม้โดยใช้อากาศร้อนอุณหภูมิประมาณ 40-50°C ที่อ้อมตัวด้วยไอน้ำ เมื่อไอน้ำนั้นสัมผัสกับผิวของผลไม้จะเกิดการเปลี่ยนสถานะ และเกิดการถ่ายเทความร้อนไปยังผิวของผลไม้โดยตรง (Litz, 1997) วิธีนี้ อุณหภูมิของผลไม้เพิ่มขึ้นได้ช้ากว่าการใช้น้ำร้อนซึ่งช่วยทำให้ผลผลิตมีคุณภาพดี (จริงแท้, 2544) ส่วนการใช้อากาศร้อนสำหรับเพิ่มอุณหภูมิของผลมะม่วงนั้นจะกระทำโดยการหมุนเวียนอากาศร้อนที่มีความชื้นสูงทำให้เนื้อมะม่วงร้อนขึ้นอย่างช้า ๆ (Litz, 1997) นอกจากนี้ยังมีการใช้กระบวนการทางความร้อนร่วมกับวิธีการอื่น เช่น ใช้ร่วมกับการเก็บรักษาในสภาพอุณหภูมิต่ำหรือการเก็บรักษาแบบควบคุมบรรยากาศ เป็นต้น ซึ่งแต่ละวิธีก็ให้ประสิทธิผลแตกต่างกัน (Lurie, 1998; Wang *et al.*, 2001)

การใช้ไอน้ำนั้นเป็นวิธีที่หลายประเทศทั่วโลกนิยมใช้ในการควบคุมแมลงวันผลไม้ (Gaffney *et al.*, 1990) ในประเทศไทยมีการวิจัยและพัฒนากระบวนการอบไอน้ำ และปรับสภาพความชื้นสัมพัทธ์ที่มีประสิทธิภาพใช้กับมะม่วง ซึ่งผ่านการยอมรับจากหน่วยงานกักกันพืชของญี่ปุ่น ให้ใช้เป็นการกำจัดศัตรูพืชด้านการกักกันพืชได้ โดยใช้กำจัดแมลงวันผลไม้ในผลมะม่วง 4 พันธุ์ คือ หนังกกลางวัน น้ำดอกไม้ แรด และพิมเสนแดง (คณัยและนิธิยา, 2548) ในการส่งออกมะม่วงพันธุ์หนังกกลางวันไปยังประเทศญี่ปุ่น ต้องผ่านการให้ความร้อนด้วยวิธีนี้จนอุณหภูมิใจกลางผลเป็น 46.5°C แล้วคงไว้เป็นเวลา 10 นาที ก่อนลดอุณหภูมิลง ขั้นตอนการเพิ่มอุณหภูมินี้แตกต่างกันไปในมะม่วงแต่ละพันธุ์ (จริงแท้, 2544) นอกจากนี้ได้มีรายงานของ Litz (1997) ถึงการใช้อุณหภูมิ 46.5°C ในการกำจัดแมลงวันผลไม้ *Bactrocera dorsalis* (Hendel) ในประเทศไทย ส่วนในประเทศออสเตรเลียการใช้ไอน้ำได้ถูกนำมาใช้ในการทำลาย *B. tryoni* (Queensland fruit fly) ในมะม่วงพันธุ์ Kensington ที่จะส่งออกไปยังประเทศญี่ปุ่น (Heather, 1995) โดยทำให้อุณหภูมิของเนื้อมะม่วงเพิ่มขึ้นเป็น 46.5°C และคงไว้ที่อุณหภูมินี้เป็นเวลา

10 นาที (Heard *et al.*, 1992) แต่จากรายงานของ Esguerra *et al.* (1990) ซึ่งนำมะม่วงพันธุ์การาบาว่ามาผ่านการให้ความร้อนด้วยไอน้ำจนมีอุณหภูมิ 46°C และคงไว้ที่อุณหภูมินี้เป็นเวลา 10 นาที พบว่าเนื้อภายในเกิดการเสียหายจากความร้อน อูรและคณะ (2536) ได้รายงานไว้ว่า มะม่วงพันธุ์หนังกลางวันจะทนทานต่ออาการเสียหายจากความร้อนได้ดีกว่าพันธุ์น้ำดอกไม้ แรด และ พิมเสนแดง

การใช้น้ำร้อนเป็นวิธีที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและสามารถฆ่าแมลงในผลไม้ได้เป็นอย่างดี (Lurie, 1998) มะม่วงจากประเทศไทยที่จะส่งออกไปยังประเทศจีนและสหรัฐอเมริกาจำเป็นต้องผ่านกระบวนการใช้น้ำร้อนที่อุณหภูมิ 46.4°C เป็นเวลา 75 นาที (จริงแท้, 2544) ส่วนมะม่วงจากประเทศเม็กซิโกที่จะส่งออกไปยังประเทศสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นนั้น จะประสบปัญหาแมลงวันผลไม้ที่สำคัญคือ *Anastrepha ludens* และ *A. Obliqua* ซึ่งจะต้องนำมาผ่านการให้ความร้อนด้วยน้ำร้อนอุณหภูมิ 46.1°C เป็นเวลา 65, 75 หรือ 90 นาที ขึ้นอยู่กับน้ำหนักของผลไม้ (Ortega-Zaleta and Yahia, 2000) แต่การใช้เวลานานขึ้นจะส่งผลต่อการสุกและทำให้ผลไม้เสียหายได้ (Yahia *et al.*, 1997)

วิธีการใช้อากาศร้อนก็มีการพัฒนาใช้เช่นกัน จากรายงานของ Mangan and Ingle (1992) พบว่ามีการใช้อากาศร้อนในการเพิ่มอุณหภูมิมะม่วงที่ปลูกในประเทศเม็กซิโก จนใจกลางผลมีอุณหภูมิสูงกว่า 47°C ซึ่งสามารถกำจัดแมลงวันผลไม้ West Indian ได้ทุกระยะการเจริญ ในขณะที่มะม่วงที่ปลูกในรัฐฟลอริดาได้ผ่านการใช้อากาศร้อนเพื่อให้อุณหภูมิใจกลางผลสูงกว่า 46°C พบว่าสามารถกำจัดแมลงวันผลไม้ Caribbean ได้ทุกระยะการเจริญเช่นกัน (Sharp, 1992) Heather *et al.* (1997) ได้รายงานถึงการใช้น้ำร้อนในระบบหมุนเวียนอากาศร้อนในการฆ่าแมลงวันผลไม้ Queensland และ Mediterranean ในผลมะม่วงพันธุ์ Kensington ที่ส่งออกจากประเทศออสเตรเลียไปยังประเทศญี่ปุ่น โดยใช้อากาศร้อนที่มีความชื้นสัมพัทธ์สูงกว่า 95% จนทำให้อุณหภูมิที่แกนกลางผลเป็น 47°C และคงไว้ที่อุณหภูมินี้เป็นเวลา 15 นาที

จะเห็นว่าการให้ความร้อนแก่ผลไม้เวลานานเกินไปสามารถทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอกผล ความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นรวมไปถึงลักษณะผิวมีสีคล้ำ มีตำหนิ เนื้อมีลักษณะผิดปกติ (Lurie, 1998) ซึ่งพบในมะม่วงที่เก็บรักษาในสภาพควบคุมบรรยากาศที่ผ่านการให้ความร้อนที่อุณหภูมิ 45°C เป็นเวลา 160 นาที (Ortega-Zaleta and Yahia, 2000) ส่วนในผลไม้ชนิดอื่น เช่น ผลแอปเปิลที่ผ่านการให้ความร้อนโดยใช้น้ำร้อนที่อุณหภูมิ 46°C เป็นเวลา 45 นาที เกิดความเสียหายบริเวณเนื้อ และที่ผิวมีสีน้ำตาล (Smith and Lay-Yee, 2000) นอกจากนี้การใช้อากาศร้อนอุณหภูมิ 43-47°C เป็นเวลา 10-90 นาที กับผลส้มพันธุ์ Oroblaco พบว่าแมลงวันผลไม้ Mediterranean จะตายเมื่อใช้อุณหภูมิ 43°C นาน 113 นาที หรือใช้อุณหภูมิ

43°C ร่วมกับสภาวะที่มีออกซิเจนต่ำ เป็นเวลา 90 นาที ความเสียหายจากความร้อนเกิดขึ้นเมื่อใช้อุณหภูมิ 47°C กับผลส้มที่ไม่ผ่านการเคลือบผิว ในขณะที่ผลส้มที่ผ่านการเคลือบผิวจะเกิดความเสียหายเมื่อใช้อุณหภูมิ 44°C (Lurie, *et al.*, 2004)

2.2.3 การเก็บรักษาโดยใช้อุณหภูมิต่ำ

จุดประสงค์ของการเก็บรักษาผลมะม่วงก็เพื่อให้ผลมะม่วงที่เก็บเกี่ยวแล้วมีอายุยาวนานขึ้นกว่าอยู่ในสภาพปกติเพื่อประโยชน์ในการขนส่งระยะไกล ช่วยเก็บรักษาผลผลิตที่มีมากเกินไปขายไม่หมด หรือเมื่อราคาผลผลิตตกต่ำ ถ้ามีการเก็บรักษาผลมะม่วงไว้ขายในช่วงที่มีผลผลิตน้อยก็จะทำให้ราคาสูงขึ้นได้ การเก็บรักษาผลมะม่วงมีหลายวิธี แต่ละวิธีมีความเหมาะสมแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นการเก็บรักษาผลมะม่วงด้วยวิธีใดก็ตาม หลังจากการเก็บรักษาแล้วผลมะม่วงดิบจะต้องมีคุณภาพดี คือ เมื่อบ่มผลดิบแล้วจะต้องสุกเป็นปกติ สิ่งสำคัญคือผลมะม่วงที่จะนำไปเก็บรักษาจะต้องมีคุณภาพดี ปราศจากโรคและแมลง ไม่ชอกช้ำหรือมีบาดแผล ผลมะม่วงสะอาดและผลมะม่วงดิบจะต้องแก่พอเหมาะ (ประเสริฐ, 2545)

วิธีการเก็บรักษาผลมะม่วงที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด คือ การเก็บรักษาโดยใช้ความเย็นหรืออุณหภูมิต่ำ (ประเสริฐ, 2545) วัตถุประสงค์ในการลดอุณหภูมิเพื่อชะลออัตราการหายใจ ชะลอปฏิกิริยาเคมีต่าง ๆ ของกระบวนการเมแทบอลิซึมภายในเซลล์ให้ช้าลง ชะลอการแก่และการสุกผลไม้จะนุ่มและอ่อนตัวช้าลง ลดการคายน้ำและลดการทำลายของจุลินทรีย์ (दनัยและนิธิยา, 2548)

ผลมะม่วงแต่ละพันธุ์มีอุณหภูมิที่เหมาะสมสำหรับการเก็บรักษาและอายุการเก็บรักษาที่แตกต่างกัน โดยทั่วไปผลมะม่วงที่เก็บรักษาไว้ที่อุณหภูมิ 12-13°C จะมีอายุเก็บรักษานานประมาณ 2-4 สัปดาห์ แต่อาจจะมีผลมะม่วงบางพันธุ์ที่สามารถเก็บรักษาไว้ที่อุณหภูมิต่ำกว่า 12-13°C ได้โดยไม่เกิดความเสียหาย เช่น พันธุ์เขียวเสวยมีอายุการเก็บรักษานาน 20 วันที่อุณหภูมิ 10°C พันธุ์หนังกลางวันมีอายุการเก็บรักษานาน 28 วันที่อุณหภูมิ 12°C พันธุ์กร่องมีอายุการเก็บรักษานาน 20 วันที่อุณหภูมิ 10°C พันธุ์พิมเสนมันและพันธุ์แรดมีอายุการเก็บรักษานาน 28 วันที่อุณหภูมิ 9-10°C เป็นต้น ส่วนความชื้นสัมพัทธ์ที่เหมาะสมสำหรับการเก็บรักษาผลมะม่วงควรจะอยู่ที่ 90-95% ถ้าความชื้นสัมพัทธ์ต่ำกว่านี้จะส่งผลให้สูญเสียน้ำมาก ทำให้ผิวมะม่วงเหี่ยวแห้งได้ (สายชล, 2536; ประเสริฐ, 2545)

มะม่วงจัดเป็นผลไม้ชนิดหนึ่งที่อ่อนแอต่ออาการสะท้านหนาวมาก เนื่องจากมะม่วงเป็นผลไม้ที่มีถิ่นกำเนิดในเขตร้อนซึ่งมีความต้านทานต่ออุณหภูมิต่ำน้อย อาการสะท้านหนาว (chilling injury) ของผลมะม่วงคือ ผลมะม่วงดิบมีสีผิวและเนื้อบางส่วนคล้ำ ซึ่งอาจเป็นสีม่วงหรือสีเทา บางครั้งผลมะม่วงดิบอาจไม่แสดงอาการที่ผิว แต่อาจแสดงอาการที่เนื้อติดกับเมล็ด ซึ่งจะ

เกิดสีเทาหรือสีดำคล้ำ ผลมะม่วงอาจเกิดการสุกที่ผิดปกติ รสชาติผิดปกติ สีเนื้อพัฒนาไม่สมบูรณ์ เกิด surface pitting และเน่าได้ง่าย ระดับความรุนแรงของความเสียหายที่เกิดเนื่องจากอาการ สะท้อนหนาวขึ้นอยู่กับอุณหภูมิและระยะเวลาที่มะม่วงได้รับอุณหภูมิต่ำ (สายชล, 2536; ดนัย, 2540; ประเสริฐ, 2545) โดยทั่วไปแล้วหากเก็บมะม่วงที่ 0°C จะปรากฏอาการสะท้อนหนาว ภายใน 4 วัน หากเก็บมะม่วงที่ 5°C จะปรากฏอาการสะท้อนหนาวภายใน 8 วัน และเมื่อเก็บที่ 10°C จะปรากฏอาการภายใน 12 วัน อาการสะท้อนหนาวที่เกิดขึ้นนั้นรวมไปถึงลักษณะที่ผิว มีรอยแผล และมะม่วงมีความต้านทานต่อโรคคดลง (Nakasone and Paull, 1998) ในมะม่วงพันธุ์ น้ำดอกไม้เน่า สุกันยา (2539) รายงานว่าเมื่อเก็บไว้ที่ 10°C เป็นเวลา 21 วัน จะปรากฏอาการ สะท้อนหนาวขึ้นที่บริเวณเนื้อ และอาการจะปรากฏรุนแรงมากขึ้นเมื่อผลไม้เริ่มสุก เสาวภา (2545) พบว่าเกิดอาการสะท้อนหนาวในมะม่วงที่เก็บรักษาไว้ที่ 12°C นาน 20 วัน โดยอาการจะปรากฏ มากขึ้นเมื่อผลไม้เริ่มสุกเช่นกัน และพบว่ามะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้สีทองเกิดอาการสะท้อนหนาวได้ มากกว่ามะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้

การลดความรุนแรงของอาการสะท้อนหนาว (ดนัย, 2540; จริ่งแท้, 2544)

การลดความรุนแรงของอาการสะท้อนหนาวสามารถทำได้หลายวิธี ได้แก่

1. การทำ **temperature conditioning** โดยนำผลิตผลไปเก็บไว้ในสภาพแวดล้อมที่มีอุณหภูมิสูงกว่าอุณหภูมิวิกฤตที่จะเกิดอาการสะท้อนหนาวเล็กน้อย โดยเก็บเป็นระยะเวลาหนึ่ง พบว่าจะทำให้ผลิตผลต้านทานอาการสะท้อนหนาวได้

2. การได้รับอุณหภูมิสูงระหว่างที่ได้รับอุณหภูมิต่ำ (**intermittent warming**) การที่ ให้พืชได้รับอุณหภูมิที่สูงขึ้นในระหว่างการเก็บรักษาที่อุณหภูมิต่ำเป็นระยะเวลาสั้น ๆ จะช่วยเพิ่มอายุการเก็บรักษาและต้านทานต่ออาการสะท้อนหนาวได้

3. การใช้สารเคมีบางชนิด สามารถทำให้พืชเกิดความต้านทานต่ออาการสะท้อนหนาวได้ เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนของไขมันชนิดอิ่มตัวและไม่อิ่มตัว ได้แก่ การใช้สารเคมีที่มีคุณสมบัติเป็น free radical scavengers เช่น 4-chloro-5-(dimethylamino)-2-phenyl-3(2H)-pyridazinone และสารเอทานอลามีน (ethanolamine) เป็นต้น พบว่าการใช้สารเคมีฆ่าเชื้อราสามารถลดความอ่อนแอต่ออาการสะท้อนหนาวได้ เช่น สารไธอะเบนดาโซล (thiabendazole) และบีโนมิล (benomy1) นอกจากนี้มีรายงานถึงการใส่แคลเซียมคลอไรด์จุ่มผลไม้ พบว่าสามารถลดความอ่อนแอต่ออาการสะท้อนหนาวของพืชได้หลายชนิด

4. การใช้สารเคลือบผิวผลไม้บางชนิด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะองค์ประกอบของสารเคลือบผิว มักมีสารประเภทไขมัน ไขมันเหล่านี้สามารถแทรกซึมเข้าไปในเซลล์ ทำให้โครงสร้างของ

เชื้อหุ้มเซลล์เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ทนทานต่อการเปลี่ยนสภาพทางกายภาพเมื่ออุณหภูมิเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น และส่งผลให้การเกิดอาการสะท้านหนาวลดลง

5. การปรับสภาพบรรยากาศ ทำให้ห้องปรับอากาศของอากาศภายในผลิตผลเปลี่ยนไปในสภาวะที่ปริมาณก๊าซออกซิเจนภายในผลลดลง ปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งสภาพดังกล่าวช่วยลดอาการสะท้านหนาวได้

6. การใช้ฮอร์โมนพืชบางชนิด พบว่าสามารถเพิ่มความต้านทานต่ออาการสะท้านหนาว

2.2.4 การหายใจของผลิตผลหลังการเก็บเกี่ยว

อัตราการหายใจ หมายถึง น้ำหนักหรือปริมาตรของออกซิเจนที่ใช้หรือคาร์บอนไดออกไซด์ที่คายออกมาต่อหน่วยน้ำหนักต่อหน่วยเวลา (mg/kg-hr หรือ ml/kg-hr) (คณีย์, 2540)

Temperature Quotient

อุณหภูมิเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการหายใจของผลิตผล เพราะอุณหภูมิที่สูงขึ้นย่อมกระตุ้นให้สสารทุกอย่างมีพลังงานสูงขึ้น ปฏิกิริยาเคมีต่าง ๆ ก็สามารถเกิดขึ้นได้ในอัตราที่สูงขึ้น รวมถึงการหายใจซึ่งประกอบไปด้วยปฏิกิริยาชีวเคมีหลายอย่างเกิดขึ้นต่อเนื่องหรือพร้อม ๆ กัน นักเคมีชาวเนเธอร์แลนด์ ชื่อ Van't Hoff กล่าวว่า อัตราการเปลี่ยนแปลงปฏิกิริยาทางเคมีจะเพิ่มขึ้นเป็น 2-3 เท่า เมื่ออุณหภูมิสูงขึ้น 10°C หรือ 18°F เรียกว่า Temperature Quotient (Q_{10}) ค่า Q_{10} สำหรับการหายใจในช่วง 0-20°C จะมีค่าประมาณ 2.0-3.0 แต่ที่อุณหภูมิสูงกวานั้น เช่นที่ 30-40°C แม้ว่าอัตราการหายใจจะเพิ่มสูงขึ้นแต่จะเพิ่มไม่มากนักทำให้ค่า Q_{10} ต่ำลง ดังแสดงในตาราง 2.1 การลดลงของ Q_{10} นี้อธิบายได้ว่า เมื่ออุณหภูมิสูงขึ้นอัตราการซึมผ่านของออกซิเจนเข้าไปในเนื้อเยื่อภายในของผักและผลไม้จะไปจำกัดอัตราการหายใจ กล่าวคือ เมื่ออุณหภูมิสูงขึ้นการซึมผ่านของออกซิเจนเข้าไปภายในไม่เร็วพอที่จะทำให้เกิดการหายใจสูงขึ้นมากนัก ค่า Q_{10} สามารถคำนวณได้จากสมการความสัมพันธ์ต่อไปนี้

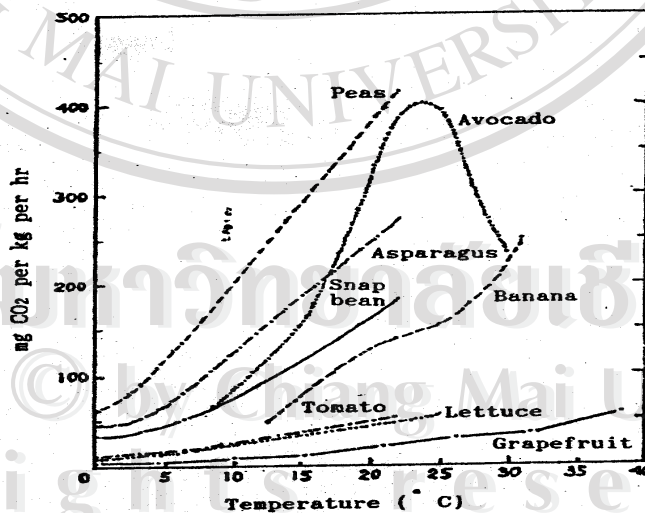
$$Q_{10} = \left[\frac{R_2}{R_1} \right]^{\frac{10}{T_2 - T_1}} \quad (2.1)$$

เมื่อ	R_1	คือ	อัตราเร็วของปฏิกิริยาที่อุณหภูมิหนึ่ง
	R_2	คือ	อัตราเร็วของปฏิกิริยาที่อุณหภูมิสูงขึ้น 10°C
	T_1	คือ	อุณหภูมิของปฏิกิริยาที่มีอัตราเร็วเป็น R_1 (°C)
	T_2	คือ	อุณหภูมิของปฏิกิริยาที่มีอัตราเร็วเป็น R_2 (°C)

ตาราง 2.1 ผลของอุณหภูมิต่อค่า Q_{10} ของการหายใจ (คนัย, 2540)

อุณหภูมิ	Q_{10} ของการหายใจ
0-10°C	2.5-3.0
10-20°C	2.0-2.5
20-30°C	2.0
30-40°C	น้อยกว่า 2.0

อัตราการหายใจของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะเพิ่มขึ้นเมื่ออุณหภูมิสูงขึ้น และจะเพิ่มขึ้นจนถึงจุดสูงสุดเรียกว่า optimum temperature หลังจากจุดนี้ถ้าเพิ่มอุณหภูมิให้สูงขึ้นอีก อัตราการหายใจจะลดลงอย่างรวดเร็วจนถึงจุดที่การหายใจหยุด เรียกจุดของอุณหภูมิที่ทำให้ผักและผลไม้หยุดการหายใจว่า thermal death point การเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิมิผลต่ออัตราการหายใจของผักและผลไม้หลังการเก็บเกี่ยวดังแสดงในรูป 2.2 อุณหภูมิของสภาพแวดล้อมจะมีผลกระทบโดยตรงต่อกระบวนการเมแทบอลิซึมของผลิตภัณฑ์นั้น ๆ

รูป 2.2 ผลของอุณหภูมิต่ออัตราการหายใจของผักและผลไม้บางชนิด

(คนัย, 2540)

ความร้อนจากการหายใจ

ผลของการหายใจทำให้เกิดความร้อนขึ้น ดังสมการ

ซึ่งหมายความว่าในการหายใจที่ใช้น้ำตาลไป 1 กรัม โมเลกุลหรือออกซิเจน 6 กรัม โมเลกุล มีการปลดปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์ออกมา 6 กรัม โมเลกุลและให้พลังงานความร้อนออกมา 2817 kJ ความร้อนจากการหายใจนี้เรียกว่า vital heat หรือ heat of respiration ซึ่งจะมีค่ามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของพืชและอุณหภูมิเป็นปัจจัยควบคุมที่สำคัญ ปริมาณความร้อนที่ผลิตผลปล่อยออกมานี้คำนวณได้จากอัตราการหายใจ แสดงวิธีการคำนวณดังนี้

ทุก ๆ 6 g mole ของ CO_2 ที่ปลดปล่อยออกมาจากการหายใจ ได้พลังงานความร้อน 2817 kJ

6 mg mole CO_2 ได้พลังงานความร้อน 2817 J

ดังนั้นทุก ๆ 6 x 44 mg CO_2 ได้พลังงานความร้อน 2817 J

1 mg CO_2 ได้พลังงานความร้อน $\frac{2817}{6 \times 44}$ J

ถ้าอัตราการหายใจ = X mg $\text{CO}_2/\text{kg}\cdot\text{hr}$

จะได้พลังงานความร้อน = $X \times \frac{2817}{6 \times 44}$ J/kg·hr

การวัดอัตราการหายใจ

วิธีการวัดอัตราการหายใจสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การวัดปริมาณสารตั้งต้นที่หายใจไป การวัดปริมาณออกซิเจนที่รับเข้าไป หรือการวัดปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์ที่ปล่อยออกมา นอกจากนี้ยังอาจวัดจากปริมาณความร้อนที่เกิดขึ้น ส่วนการวัดการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำในผลิตภัณฑ์ที่มีน้ำอยู่มากกว่า 70% นั้นเป็นไปได้ยาก การวัดอัตราการผลิตคาร์บอนไดออกไซด์หรืออัตราการใช้ออกซิเจนถือเป็นวิธีที่ง่ายและได้รับความนิยมกว่ามาก ทำได้หลายวิธี เช่น

1. ใช้ระบบปิด (static system) โดยการบรรจุผลิตผลลงในภาชนะปิด แล้ววัดปริมาณออกซิเจนและคาร์บอนไดออกไซด์ที่เหลืออยู่ในช่วงเวลาต่าง ๆ การใช้ระบบนี้ผิดพลาดได้ง่าย เพราะปริมาณออกซิเจนที่ลดลงและคาร์บอนไดออกไซด์ที่เพิ่มมากขึ้นในภาชนะ จะส่งผลให้อัตราการหายใจเปลี่ยนแปลงไปได้

2. ใช้ระบบเปิด (flow system) วิธีนี้ผลิตผลถูกเก็บไว้ในภาชนะปิด มีท่ออากาศไหลผ่านเข้าตลอดเวลา ก๊าซจะผ่านออกมาทางท่อซึ่งมีสารเคมีที่ทำหน้าที่ดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ การวัดอัตราการหายใจวิธีนี้จะวัดโดยวิธี Gravimetric analysis ของสารที่ดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ระบบนี้ติดตั้งได้ง่าย

ระบบเปิดนี้มีอีกวิธีที่นิยมแพร่หลายมากในห้องปฏิบัติการสรีรวิทยาหลังการเก็บเกี่ยว โดยเก็บผลิตผลไว้ในภาชนะปิดสนิท มีอากาศเข้าและออก โดยต้องควบคุมอัตราเร็วของการไหลเข้าของก๊าซ วัดอัตราการหายใจโดยอาศัยความแตกต่างของก๊าซออกซิเจนหรือคาร์บอนไดออกไซด์ที่ไหลเข้าและไหลออกจากภาชนะ การวัดปริมาณของก๊าซนั้นสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การใช้ Gas Chromatograph, Infrared Spectroscopy, Colorimeter หรือ Paramagnetic analysis เป็นต้น

การศึกษาในเรื่องของอุณหภูมิและระยะเวลาที่เหมาะสมในกระบวนการทางความร้อน โดยไม่ทำให้เกิดความเสียหายถือเป็นเรื่องสำคัญ ที่ผ่านมการค้นคว้าวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาแบบอาศัยการทดลองหลาย ๆ ครั้งเพื่อหาสภาวะที่เหมาะสม แต่วิธีการดังกล่าวใช้เวลานาน มีต้นทุนค่อนข้างสูง และผลการทดลองก็ใช้ได้เฉพาะกับผลไม้ที่อยู่ในสภาวะที่กำหนดเท่านั้น (Wang *et al.*, 2001)

ทิศทางของงานวิจัยที่น่าจะเป็นประโยชน์และใช้ได้รวดเร็วกว่า ได้แก่การใช้หลักการถ่ายเทความร้อนมาเป็นพื้นฐานการศึกษาร่วมกับระเบียบวิธีเชิงตัวเลข เพื่อสามารถทำนายการกระจายอุณหภูมิภายในผลิตผล นอกจากนี้ยังช่วยในการออกแบบกระบวนการทางความร้อนให้เหมาะสมกับผลิตผลอีกด้วย (Lurie, 1998; Wang *et al.*, 2001)

2.3 หลักการถ่ายเทความร้อน

โดยธรรมชาตินั้นการถ่ายเทความร้อนจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีผลต่างของอุณหภูมิเกิดขึ้นระหว่างสสาร 2 ชนิด หรือระหว่างบริเวณ 2 บริเวณ และความร้อนจะถ่ายเทจากที่มีอุณหภูมิสูงไปยังที่มีอุณหภูมิต่ำกว่าเสมอ เนื่องจากผลต่างของอุณหภูมิเป็นสาเหตุทำให้เกิดการถ่ายเทความร้อน ผลต่างของอุณหภูมินี้จึงเรียกว่า แรงขับเคลื่อน (driving force) (เมธินี, 2535)

2.3.1 ลักษณะการถ่ายเทความร้อน (เมธินี, 2535)

ลักษณะการถ่ายเทความร้อนแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ ดังต่อไปนี้

1. การนำความร้อน (conduction)

เกิดขึ้น โดยอนุภาคของสสารเป็นตัวถ่ายเทความร้อนให้กับอนุภาคที่อยู่ใกล้เคียงกัน หรือให้กับอนุภาคที่วิ่งเข้ามาชน โดยบังเอิญ โดยทั่วไปเราไม่สามารถมองเห็นการเคลื่อนไหวของอนุภาคเหล่านี้ด้วยตาเปล่า แต่เราก็สามารถพิสูจน์ได้ว่าการถ่ายเทด้วยกลไกแบบนี้ การถ่ายเทลักษณะนี้เกิดขึ้นได้ดีในสสารที่เป็นของแข็ง ทั้งนี้เพราะอนุภาคของของแข็งอยู่ใกล้ชิดกันมากกว่าของเหลวหรือแก๊ส

การคำนวณหาปริมาณความร้อนที่ถ่ายเทแบบนี้ ใช้สมการของฟูเรียร์ (Fourier) ดังนี้

$$q = -kA \frac{dT}{dx} \quad (2.2)$$

เมื่อ	q	คือ	ปริมาณความร้อนที่ถ่ายเทได้ในหนึ่งหน่วยเวลา (J/s)
	k	คือ	ค่าการนำความร้อน ($\text{W/m}\cdot^{\circ}\text{C}$)
	A	คือ	พื้นที่ที่ตั้งฉากกับทิศทางการถ่ายเทความร้อน (m^2)
	$\frac{dT}{dx}$	คือ	ความแตกต่างของอุณหภูมิในทิศทาง x

2. การพาความร้อน (convection)

เกิดขึ้น โดยสสารเคลื่อนที่และพาความร้อนติดไปด้วย เราสามารถมองเห็นการเคลื่อนไหวของสสารได้ค่อนข้างชัดเจนในหลายๆ กรณี การเคลื่อนไหวนี้อาจเกิดขึ้นได้เองเนื่องจากอุณหภูมิที่ต่างกัน ทำให้สสารมีความหนาแน่นต่างกัน จึงถูกเหนี่ยวนำโดยแรงลอยตัว (buoyancy force) การพาความร้อนด้วยกลไกดังกล่าวนี้ เรียกว่า การพาความร้อนแบบธรรมชาติ (natural convection) ถ้าการเคลื่อนไหวของสสารเกิดจากแรงกระทำจากภายนอก เช่น จากการใช้พัดลมหรือการใช้ปั๊ม จะเรียกการพาแบบนี้ว่า การพาความร้อนแบบถูกบังคับ (forced convection) โดยทั่วไปการพาความร้อนนี้พบมากในของไหล

การคำนวณหาปริมาณความร้อนที่ถ่ายเทแบบพาความร้อน ใช้กฎการเย็นตัวของนิวตัน (Newton's law of cooling) นั่นคือ

$$q = hA(T - T_a) \quad (2.3)$$

เมื่อ	q	คือ	ปริมาณความร้อนที่ถ่ายเทได้ในหนึ่งหน่วยเวลา (J/s)
	h	คือ	สัมประสิทธิ์การพาความร้อน ($\text{W/m}^2\cdot^{\circ}\text{C}$)
	A	คือ	พื้นที่ที่ตั้งฉากกับทิศทางการถ่ายเทความร้อน (m^2)

T	คือ	อุณหภูมิของพื้นผิวที่มีของไหลเคลื่อนที่ผ่าน ($^{\circ}\text{C}$)
T_a	คือ	อุณหภูมิของของไหล ($^{\circ}\text{C}$)

3. การแผ่รังสี (radiation)

เป็นการถ่ายเทความร้อน โดยอาศัยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในลักษณะเดียวกันกับการถ่ายเทพลังงานแสงด้วยคลื่นแสง

การถ่ายเทแบบนี้แตกต่างจากแบบอื่น ๆ ในแง่ที่ไม่จำเป็นต้องมีตัวกลางความร้อนและสามารถถ่ายเทผ่านสุญญากาศได้ในรูปของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า วัตถุใดก็ตามที่มีความร้อนจะสามารถส่งพลังงานในรูปของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าออกมาได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า วัตถุนั้นสามารถแผ่รังสีได้ พลังงานหรือรังสีที่ส่งออกมานี้จะแผ่ออกไปทุกทิศทาง และเมื่อใดก็ตามที่พลังงานนี้ไปกระทบกับวัตถุอื่น บางส่วนของพลังงานจะถูกวัตถุนั้นดูดไว้ บางส่วนจะสะท้อนกลับคืน และส่วนที่เหลือจะทะลุผ่านเลยไป

2.3.2 การถ่ายเทความร้อนในสภาวะไม่คงตัว

การถ่ายเทความร้อนในสภาวะคงตัว (steady state) เกิดขึ้นเมื่ออุณหภูมิที่ตำแหน่งใด ๆ ภายในวัตถุไม่เปลี่ยนแปลงตามเวลา แต่เมื่อใดก็ตามที่อัตราการแลกเปลี่ยนความร้อนระหว่างวัตถุกับสิ่งแวดล้อมแปรผันตามเวลา การถ่ายเทความร้อนจะอยู่ในสภาวะไม่คงตัว (transient หรือ unsteady state) ซึ่งอุณหภูมิและปริมาณความร้อนของวัตถุจะแปรผันตามเวลาและระยะทาง ปัญหาการถ่ายเทความร้อนซึ่งแปรผันกับเวลาถือว่ามีได้ทั่วไปในงานทางวิศวกรรมทั้งในด้านการลดอุณหภูมิและด้านการเพิ่มอุณหภูมิ

การคำนวณการถ่ายเทความร้อนในสภาวะไม่คงตัวค่อนข้างซับซ้อน จึงนิยามแสดงตัวแปรในเทอมที่ไม่มีมิติ (dimensionless number) โดยกำหนดสภาวะเริ่มต้น (initial condition) และสภาวะที่ขอบเขต (boundary condition) ให้ชัดเจน โดยทั่วไปสภาวะไม่คงตัวดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อสภาวะที่ผิวของวัตถุเปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่นเมื่ออุณหภูมิที่ผิวหน้าวัตถุเปลี่ยนแปลง อุณหภูมิที่ตำแหน่งใด ๆ จะเริ่มเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงจุดหนึ่ง ซึ่งการกระจายอุณหภูมิอยู่ในสภาวะคงตัว (Dincer, 1997)

เมื่อพิจารณาผลผลิตที่เก็บเกี่ยวมาและสัมพันธ์กับอากาศเย็น ความร้อนจะถ่ายเทโดยการพาความร้อนจากผิวหน้าไปยังสิ่งแวดล้อม อุณหภูมิที่ตำแหน่งใด ๆ จะเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลา ซึ่งโดยทั่วไปจะมีความสัมพันธ์ในรูปแบบของสมการเชิงอนุพันธ์ย่อย ดังนี้

สำหรับรูปร่างที่เป็นแผ่นบาง (slab)

$$\frac{\partial T}{\partial t} = \frac{k}{\rho C_p} \left(\frac{\partial^2 T}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 T}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 T}{\partial z^2} \right) \quad (2.4)$$

สำหรับทรงกระบอก (cylinder)

$$\frac{\partial T}{\partial t} = \frac{k}{\rho C_p} \left(\frac{\partial^2 T}{\partial r^2} + \frac{1}{r} \cdot \frac{\partial T}{\partial r} \right) \quad (2.5)$$

สำหรับทรงกลม (sphere)

$$\frac{\partial T}{\partial t} = \frac{k}{\rho C_p} \left(\frac{\partial^2 T}{\partial r^2} + \frac{2}{r} \cdot \frac{\partial T}{\partial r} \right) \quad (2.6)$$

เมื่อ	T	คือ	อุณหภูมิของผลิตภัณฑ์ ($^{\circ}\text{C}$)
	t	คือ	เวลา (s)
	x, y, z	คือ	ระยะทางตามทิศทางของการถ่ายเทความร้อนในแนวตั้งฉาก (m)
	r	คือ	ระยะทางในแนวรัศมี (m)
	k	คือ	ค่าการนำความร้อนของผลิตภัณฑ์ ($\text{W/m}^2 \cdot ^{\circ}\text{C}$)
	ρ	คือ	ความหนาแน่นของผลิตภัณฑ์ (kg/m^3)
	C_p	คือ	ค่าความร้อนจำเพาะของผลิตภัณฑ์ ($\text{kJ/kg} \cdot ^{\circ}\text{C}$)

2.3.3 การหาผลเฉลยของสมการเชิงอนุพันธ์ย่อย

การหาผลเฉลยของสมการเชิงอนุพันธ์ย่อย (Partial Differential Equation) สามารถทำได้โดย

1. การใช้ระเบียบวิธีทางคณิตศาสตร์ชั้นสูง (Advanced Mathematics) เพื่อหาผลเฉลยแม่นยำตรง (Exact Solution)

2. การใช้ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขเพื่อหาผลเฉลยโดยประมาณ (Approximate Solution) ประโยชน์จากการใช้คณิตศาสตร์ชั้นสูงจะก่อให้เกิดผลเฉลยแม่นยำตรงที่ถูกต้องเที่ยงตรงตามตำแหน่งใด ๆ ที่ต้องการ แต่โดยปกติผลเฉลยแม่นยำตรงจะไม่สามารถหาได้ โดยเฉพาะปัญหาทางการปฏิบัติในปัจจุบันที่เงื่อนไขขอบเขตและลักษณะรูปแบบของปัญหานั้นมีความซับซ้อน ความซับซ้อนในลักษณะรูปแบบของปัญหาดังกล่าวประกอบกับประสิทธิภาพของเครื่อง

คอมพิวเตอร์ในปัจจุบันทำให้ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขได้รับความนิยมและใช้กันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากสามารถแก้ปัญหาที่มีเงื่อนไขขอบเขตและรูปร่างลักษณะซับซ้อนได้เป็นอย่างดี (ปราโมทย์, 2546) ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขที่นิยมใช้อาจแบ่งได้เป็น 2 ระเบียบวิธี คือ ระเบียบวิธีผลต่างสืบเนื่อง (finite difference) และระเบียบวิธีไฟไนต์เอลิเมนต์ (finite element)

ระเบียบวิธี finite difference

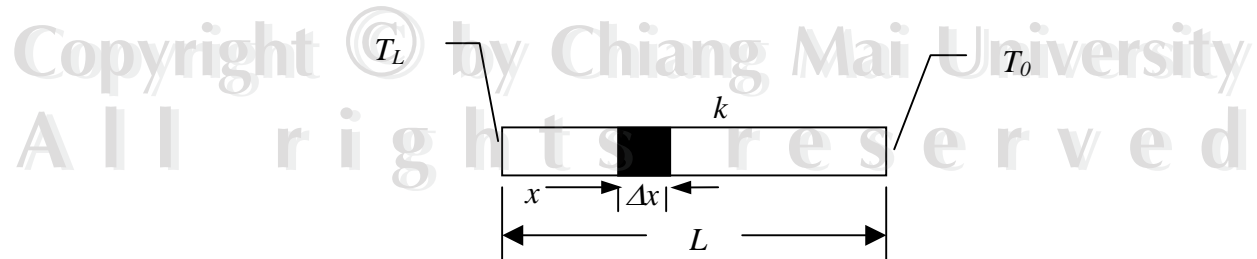
เป็นระเบียบวิธีเชิงตัวเลขเพื่อใช้คำนวณหาผลเฉลยโดยประมาณของปัญหาที่กำหนดมาให้ หลักการของระเบียบวิธีนี้คือการแทนค่าของตัวอนุพันธ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในสมการเชิงอนุพันธ์ด้วยสมการทางพีชคณิตโดยประมาณ (algebraic approximation) ซึ่งอยู่ในรูปของตัวแปรตามตามจุดต่อต่าง ๆ (grid points) ในขอบเขตรูปร่างของปัญหานั้น

ระเบียบวิธี finite element

เป็นระเบียบวิธีเชิงตัวเลขเพื่อใช้คำนวณหาผลเฉลยโดยประมาณของปัญหาที่กำหนดมาให้เช่นกัน โดยการแบ่งรูปร่างขอบเขตของปัญหาออกเป็นชิ้นส่วนย่อย ๆ ที่เรียกว่าเอลิเมนต์ (element) แล้วสร้างสมการของแต่ละเอลิเมนต์ให้สอดคล้องกับสมการเชิงอนุพันธ์ของปัญหานั้น เอลิเมนต์ต่าง ๆ เหล่านี้เชื่อมต่อกันที่จุดต่อ (node) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่จะคำนวณค่าของตัวแปรตามที่ต้องการ

สมการการถ่ายเทความร้อน มีรูปแบบเป็นสมการพาราโบลาโบลิก ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขที่ใช้แก้สมการดังกล่าวมีหลายระเบียบวิธี ในที่นี้จะกล่าวถึงระเบียบวิธี explicit finite difference (ระเบียบวิธีแบบชัดเจน)

ในเบื้องต้นปัญหาที่จะใช้พิจารณาคือปัญหาของการถ่ายเทความร้อนภายในแท่งโลหะ ภายใต้สภาวะไม่คงตัว รูป 2.3 แสดงลักษณะของการถ่ายเทความร้อนในแท่งโลหะซึ่งวางตัวตามแนวแกน x โดยอุณหภูมิตามตำแหน่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงตามเวลา t

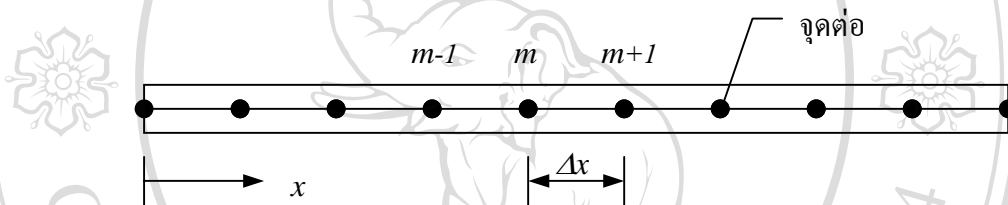
รูป 2.3 การถ่ายเทความร้อนโดยการนำความร้อนในแท่งโลหะ

(ปราโมทย์, 2546)

ตั้งสมมติฐานให้ค่าการนำความร้อน k คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามอุณหภูมิ T และไม่ขึ้นอยู่กับตำแหน่ง x ใด ๆ บนแท่งโลหะนั้น จะได้สมการเชิงอนุพันธ์ที่อยู่ในรูปแบบสมการพาราโบลา ดังนี้

$$\frac{\partial T}{\partial t} = \frac{k}{\rho C_p} \frac{\partial^2 T}{\partial x^2} \quad (2.7)$$

การใช้ระเบียบวิธีแบบชัดเจนนั้น ในขั้นตอนแรกจะทำการแบ่งแท่งโลหะออกเป็นหลายส่วน โดยแต่ละส่วนมีความยาวเท่ากับ Δx ส่วนต่าง ๆ เหล่านี้เชื่อมต่อกันที่จุดต่อ ซึ่งใช้สัญลักษณ์ $m-1, m$ และ $m+1$ ดังแสดงในรูป 2.4

รูป 2.4 การแบ่งแท่งโลหะออกเป็นหลายส่วนตามระเบียบวิธี finite difference (ปราโมทย์, 2546)

ที่จุดต่อต่าง ๆ คือตำแหน่งที่จะคำนวณหาค่าของอุณหภูมิ T ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา t ประยุกต์วิธี finite difference เข้ากับสมการเชิงอนุพันธ์โดยใช้การประมาณจากผลต่างแบบไปข้างหน้า (forward difference) เข้ากับพจน์อนุพันธ์อันดับหนึ่งที่แปรผันกับเวลา ดังนี้

$$\frac{\partial T}{\partial t} = \frac{T_{m,n+1} - T_{m,n}}{\Delta t} \quad (2.8)$$

เมื่อ Δt แทนค่าของช่วงเวลา (time step) และสัญลักษณ์ n ในสมการ (2.8) แทนช่วงเวลาครั้งที่ n ขณะเดียวกันประยุกต์การประมาณของผลต่างแบบตรงกลาง (central difference) เข้ากับพจน์อนุพันธ์อันดับสองที่แปรผันกับระยะ x ดังนี้

$$\frac{\partial^2 T}{\partial x^2} = \frac{T_{m+1,n} - 2T_{m,n} - T_{m-1,n}}{(\Delta x)^2} \quad (2.9)$$

ทั้งสมการ (2.8) และ(2.9) เป็นการประมาณค่าที่ตำแหน่งของเวลาครั้งที่ n หากแทนสมการทั้งสองนี้ลงในสมการเชิงอนุพันธ์ (2.7) จะได้

$$\frac{T_{m,n+1} - T_{m,n}}{\Delta t} = \frac{k}{\rho C_p} \frac{T_{m+1,n} - 2T_{m,n} + T_{m-1,n}}{(\Delta x)^2} \quad (2.10)$$

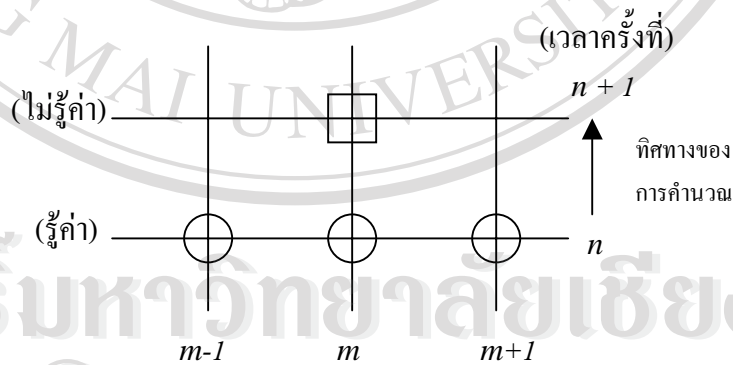
และหลังจากทำการจัดพจน์ต่าง ๆ จะก่อให้เกิดสมการเดียวที่สามารถนำไปใช้ในการคำนวณได้โดยตรง คือ

$$T_{m,n+1} = T_{m,n} + F_0 (T_{m+1,n} - 2T_{m,n} + T_{m-1,n}) \quad (2.11)$$

เมื่อ

$$F_0 = \frac{k\Delta t}{\rho C_p (\Delta x)^2} \quad (2.12)$$

สมการ (2.11) ที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่าอุณหภูมิที่จุดต่อ m ณ เวลาครั้งที่ $n+1$ สามารถคำนวณได้โดยตรงจากอุณหภูมิของสามจุดต่อที่ $m-1$, m และ $m+1$ ซึ่งทราบค่าแล้วจากการคำนวณ ณ เวลาครั้งที่ n ดังแสดงโดยแผนภาพในรูป 2.5

(ตำแหน่งจุดต่อ)

รูป 2.5 แผนภาพการคำนวณโดยระเบียบวิธี finite difference

(ปราโมทย์, 2546)

เนื่องจากค่าของอุณหภูมิที่เวลาใหม่ครั้งที่ $n+1$ สามารถคำนวณได้โดยตรงจากสมการ (2.11) โดยใช้ค่าของอุณหภูมิที่เวลาเก่าครั้งที่ n ระเบียบวิธีนี้จึงถูกเรียกว่าระเบียบวิธีแบบชัดเจน

(explicit method) ถึงแม้ว่าระเบียบวิธีนี้จะประกอบด้วยข้อดีที่ก่อให้เกิดความสะดวกในการคำนวณ แต่การใช้ระเบียบวิธีนี้มีเงื่อนไขที่ว่า $F_0 \leq 1/2$ ซึ่งจากสมการ (2.12) จะได้

$$\Delta t \leq \frac{\rho C_p (\Delta x)^2}{2k} \quad (2.13)$$

ความหมายของสมการนี้คือหลังจากได้สร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยจุดต่อที่มีระยะห่างเท่ากันเท่ากับค่า Δx ค่าใดค่าหนึ่งแล้ว จะก่อให้เกิดเงื่อนไขของการใช้ Δt สูงสุดได้เพียงค่าหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นค่าช่วงเวลาวิกฤต (critical time step) หากเราใช้ Δt ที่มีค่ามากกว่าค่าดังกล่าวในการคำนวณ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะเกิดการลู่ออกจากผลลัพธ์ที่ควรจะเป็น

2.3.4 สมบัติทางความร้อนของอาหาร

ความเข้าใจในเรื่องตัวแปรที่มีผลต่อการถ่ายเทความร้อนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ตัวแปรที่สำคัญคือสมบัติทางความร้อนของอาหาร ซึ่งได้แก่ค่าความร้อนจำเพาะ ค่าการนำความร้อนและค่าการแพร่ความร้อน สมบัติทางความร้อนของอาหารขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของอาหาร อุณหภูมิและโครงสร้างทางกายภาพ อาหารต่างชนิดกันและสภาวะแตกต่างกันจึงมีสมบัติทางความร้อนต่างกัน (สิริลักษณ์, 2542)

1. ค่าความร้อนจำเพาะ (Mohsenin, 1980; Rahman, 1995; Hwang and Gunasekaran, 2003)

ค่าความร้อนจำเพาะ (specific heat; C_p) หมายถึงปริมาณความร้อนที่ใช้ในการทำให้วัสดุหนึ่งหน่วยมวลมีอุณหภูมิเพิ่มขึ้นหนึ่งองศาที่ความดันคงที่ ค่าความร้อนจำเพาะมีหน่วยในระบบ SI และระบบอังกฤษเป็น $\text{kJ/kg}\cdot^\circ\text{C}$ และ $\text{Btu/lb}\cdot^\circ\text{F}$ ตามลำดับ

การหาค่าความร้อนจำเพาะมีหลายวิธี ได้แก่ วิธีผสม (method of mixtures) วิธีเปรียบเทียบ (comparison method) และวิธีการใช้แผ่นความร้อนไฟฟ้า (method of guarded plates) และวิธี Differential Scanning Calorimetry (DSC) เป็นต้น

Method of mixtures

วิธีนี้เป็นที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง โดยจะใช้ตัวอย่างที่ทราบน้ำหนักและอุณหภูมิ ใ้ลดลงไปในแคลอรีมิเตอร์ที่ทราบค่าความร้อนจำเพาะ และบรรจุตัวกลางในการแลกเปลี่ยนความร้อน ซึ่งอาจเป็นน้ำหรือของเหลวที่ทราบค่าความร้อนจำเพาะ น้ำหนัก และอุณหภูมิ จากนั้นปล่อยให้

ตัวอย่างกับตัวกลางแลกเปลี่ยนความร้อนกันจนเข้าสู่สมดุล ค่าความร้อนจำเพาะสามารถหาได้จาก การทำสมดุลพลังงานระหว่างตัวกลางกับตัวอย่าง ดังสมการ

$$C_p = \frac{C_{p,ex} m_{ex} (T_{i,ex} - T_{eq}) - C_c m_c (T_{eq} - T_{i,c})}{m_s (T_{eq} - T_{i,s})} \quad (2.14)$$

เมื่อ	C_c	คือ	ค่าความร้อนจำเพาะของแคลอรีมิเตอร์ (kJ/kg·°C)
	C_p	คือ	ค่าความร้อนจำเพาะที่ความดันคงที่ (kJ/kg·°C)
	$C_{p,ex}$	คือ	ค่าความร้อนจำเพาะของตัวกลางแลกเปลี่ยนความร้อน (kJ/kg·°C)
	m_c	คือ	มวลของแคลอรีมิเตอร์ (kg)
	m_{ex}	คือ	มวลของตัวกลางแลกเปลี่ยนความร้อน (kg)
	m_s	คือ	มวลของตัวอย่าง (kg)
	T_{eq}	คือ	อุณหภูมิสมดุลของของผสม (°C)
	$T_{i,c}$	คือ	อุณหภูมิเริ่มต้นของแคลอรีมิเตอร์ (°C)
	$T_{i,ex}$	คือ	อุณหภูมิเริ่มต้นของตัวกลางแลกเปลี่ยนความร้อน (°C)
	$T_{i,s}$	คือ	อุณหภูมิเริ่มต้นของตัวอย่าง (°C)

Method of guarded plates

วิธีใช้แผ่นความร้อนไฟฟ้านี้เป็นการให้ความร้อนแก่ผลิตภัณฑ์ที่ต้องการทราบค่าความร้อนจำเพาะ อุณหภูมิของตัวอย่างจะเพิ่มขึ้นจนเท่ากับอุณหภูมิของแผ่นความร้อนคือจาก T_1 ไปเป็น T_2 ภายในเวลา t พลังงานไฟฟ้าที่ใช้ในการเพิ่มอุณหภูมิกำนวนจากค่าความต่างศักย์ (V_t) และ กระแสไฟฟ้า (I) ค่าความร้อนจำเพาะของตัวอย่างได้จากการทำสมดุลพลังงาน คำนวนจากสมการ

$$C_p = \frac{V_t \times I \times t}{m_s (T_2 - T_1) \times 1000} \quad (2.15)$$

เมื่อ	I	คือ	กระแสไฟฟ้าเฉลี่ย (A)
	t	คือ	เวลา (s)
	V_t	คือ	ค่าความต่างศักย์เฉลี่ย (V)

Differential Scanning Calorimetry (DSC)

Differential Scanning Calorimetry (DSC) เป็นการวิเคราะห์สมบัติทางความร้อน (thermal analysis) ประเภทหนึ่งที่ใช้ตรวจหาปริมาณความร้อน (heat flow) ที่เกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงสมบัติทางกายภาพและเคมีของวัสดุเทียบกับเวลาและอุณหภูมิ มีการนำเทคนิค

DSC ไปใช้งานอย่างแพร่หลาย เนื่องจากใช้เวลาในการวิเคราะห์ค่อนข้างเร็ว เตรียมตัวอย่างได้ง่าย ทดสอบตัวอย่างได้ทั้งของแข็งและของเหลว

DSC เป็นการวัดความแตกต่างของพลังงานที่ให้แกตัวอย่างเทียบกับวัสดุอ้างอิงที่ อุณหภูมิเดียวกัน ความแตกต่างของพลังงานดังกล่าวแปรผัน โดยตรงกับค่าความร้อนจำเพาะของ ตัวอย่าง วิธีการวัดค่าความร้อนจำเพาะประกอบไปด้วยการหาเส้น base line การหาการเปลี่ยนแปลงปริมาณความร้อนของตัวอย่างและของวัสดุอ้างอิง ดังรูป 2.6 นิยมใช้ sapphire เป็น วัสดุอ้างอิง เนื่องจากให้การตอบสนองเป็นแบบเส้นตรงในช่วงอุณหภูมิกว้าง และมีความบริสุทธิ์ สูง ที่ช่วงอุณหภูมิ $273\text{ K} < T_k < 1973\text{ K}$ ค่าความร้อนจำเพาะของ sapphire คำนวณได้จาก $0.906 + 0.000368T_k - 21440.884/T_k^2$ (Perry *et al.*, 1984) ค่าความร้อนจำเพาะของตัวอย่าง คำนวณจากสมการ

$$C_p = \frac{m_{ref} H_s}{m_s H_{ref}} C_{p,ref} \quad (2.16)$$

เมื่อ $C_{p,ref}$ คือ ค่าความร้อนจำเพาะของวัสดุอ้างอิง (kJ/kg·°C)

H_{ref} คือ ความแตกต่างของปริมาณความร้อนที่ไหลผ่านวัสดุอ้างอิงเทียบกับเส้น base line

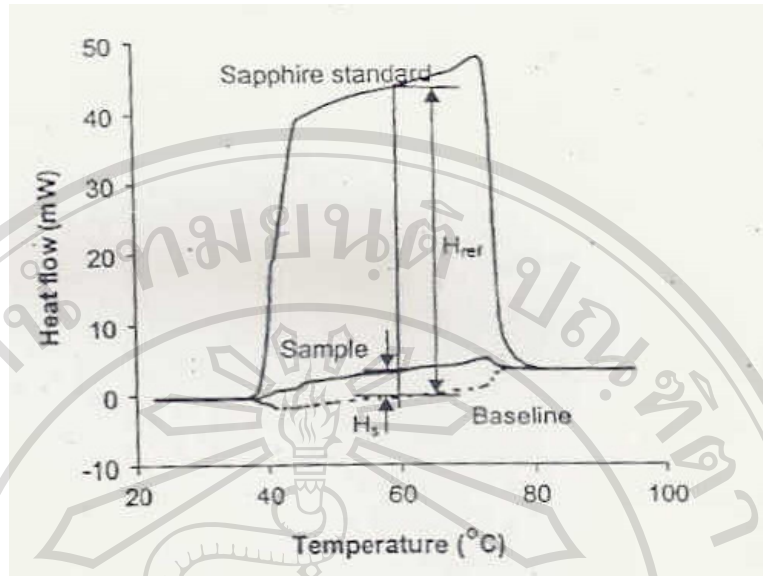
H_s คือ ความแตกต่างของปริมาณความร้อนที่ไหลผ่านตัวอย่างเทียบกับเส้น base line

m_{ref} คือ มวลของวัสดุอ้างอิง (kg)

m_s คือ มวลของตัวอย่าง (kg)

T_k คือ อุณหภูมิในหน่วยเคลวิน (K)

ปัจจัยที่จะต้องให้ความสำคัญเพราะมีผลต่อความถูกต้องในการทดลองเพื่อหาค่า ความร้อนจำเพาะ ได้แก่ ขนาดของตัวอย่าง อัตราการเพิ่ม/ลดอุณหภูมิ และการปิดผนึกของ ตัวอย่าง นอกจากนี้ ตัวอย่างที่ใช้วัดค่าความร้อนจำเพาะโดยวิธีการนี้จะต้องมีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน (homogeneity)

รูป 2.6 กราฟที่ได้จากการใช้ Differential Scanning Calorimetry ในการหาค่าความร้อนจำเพาะของตัวอย่าง (Hwang and Gunasekaran, 2003)

ความสัมพันธ์ของค่าความร้อนจำเพาะกับปัจจัยต่าง ๆ

การหาสมบัติทางความร้อนของอาหารนอกจากการวัดโดยตรงด้วยอุปกรณ์วัดแล้ว ยังสามารถหาได้จากข้อมูลงานวิจัยต่าง ๆ ที่รวบรวมข้อมูลไว้เพื่อความสะดวกในการใช้งาน แต่เนื่องจากข้อมูลมีจำกัด มักไม่ตรงกับตัวอย่างอาหารหรือสภาวะที่ต้องการ เช่น มีปริมาณความชื้นหรืออุณหภูมิต่างกัน สมการหรือแบบจำลองทางคณิตศาสตร์เป็นอีกวิธีที่รวดเร็วและให้ค่าถูกต้องตรงตามสภาวะที่ต้องการ (สิริลักษณ์, 2542)

สมการหรือแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ที่ใช้ทำนายสมบัติทางความร้อนของอาหารแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ แบบจำลองเชิงทฤษฎี (Theoretical model) และแบบจำลองแบบเอมไพริคอล (Empirical model) แบบจำลองส่วนมากเป็นแบบเอมไพริคอลได้จากการนำข้อมูลจริงมาสร้างสมการความสัมพันธ์ด้วยวิธีการทางสถิติ เป็นสมการความสัมพันธ์ของสมบัติทางความร้อนกับปัจจัยต่าง ๆ ในสภาวะที่ศึกษา มีหลายปัจจัยที่นำมาใช้ในการทำนายค่า เช่น ปริมาณความชื้น อุณหภูมิ องค์ประกอบของอาหาร ความหนาแน่น สัดส่วนช่องว่าง (void space) ทิศทางการไหลของความร้อนผ่านตัวอย่างอาหาร เป็นต้น

Siebel (1892) ได้ทำการวัดค่าความร้อนจำเพาะของอาหารบางชนิด เช่น ไข่ เนื้อ ผัก และผลไม้ เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างค่าความร้อนจำเพาะกับความชื้น และปริมาณของแข็ง พบว่ารูปแบบของสมการจะเป็นแบบเส้นตรง คือ

$$C_p = a + bx_w \quad (2.17)$$

เมื่อ a และ b คือ ค่าคงที่ขึ้นกับชนิดอาหารและเทคนิคที่ใช้วิเคราะห์
 x_w คือ สัดส่วนโดยมวลของความชื้น

ในอดีตที่ผ่านมา นักวิจัยได้ทำการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์แสดงออกมามากมาย สมการต่อไปนี้ใช้สำหรับหาค่าความร้อนจำเพาะจากปริมาณความชื้นของอาหารที่อุณหภูมิสูงกว่าจุดเยือกแข็ง

$$C_p = 0.837 + 3.349x_w \quad (\text{Siebel, 1892})$$

$$C_p = 1.200 + 2.990x_w \quad (\text{Backstrom and Emblik, 1965 cited in Dincer, 1997})$$

$$C_p = 1.672 + 2.508x_w \quad (\text{Riedel, 1969 cited in Dincer, 1997})$$

$$C_p = 1.400 + 3.220x_w \quad (\text{Sharma and Thompson, 1973})$$

$$C_p = 1.256 + 2.931x_w \quad (\text{Comini et al., 1974})$$

$$C_p = 1.382 + 2.805x_w \quad (\text{Dominguez et al., 1974})$$

$$C_p = 1.381 + 2.930x_w \quad (\text{Fikiin, 1974})$$

$$C_p = 1.470 + 2.720x_w \quad (\text{Lamb, 1976})$$

พบว่าทุกสมการมีแนวโน้มเข้าสู่ค่าความร้อนจำเพาะของน้ำซึ่งมีค่าเป็น 4.187 kJ/kg·°C หากปริมาณความชื้นลดลงค่าความร้อนจำเพาะจะเปลี่ยนแปลงได้มาก จึงมีแนวคิดในการนำค่าความร้อนจำเพาะขององค์ประกอบอื่นในอาหารมาพิจารณาด้วย ได้แก่ ค่าความร้อนจำเพาะของโปรตีน ไขมัน เกล็ดและคาร์โบไฮเดรต มีผู้รายงานความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวแสดงดังนี้

$$C_p = 1.6747x_f + 0.8374x_{snf} + 4.1868x_w \quad (\text{Siebel, 1892})$$

สมการข้างต้นใช้สำหรับอาหารที่มีไขมันสูง

$$C_p = (0.5x_f + 0.3x_s + x_w)4.180 \quad (\text{Leninger and Beverloo, 1975})$$

$$C_p = 1.547x_c + 1.711x_p + 1.928x_f + 0.908x_a + 4.180x_w \quad (\text{Choi and Okos, 1983})$$

$$C_p = 1.424x_c + 1.549x_p + 1.675x_f + 0.837x_a + 4.187x_w \quad (\text{Singh and Heldman, 1993})$$

เมื่อ	C_p	คือ ค่าความร้อนจำเพาะ (kJ/kg·°C)
	x_w	คือ สัดส่วนโดยมวลของน้ำ
	x_s	คือ สัดส่วนโดยมวลของของแข็ง
	x_p	คือ สัดส่วนโดยมวลของโปรตีน
	x_f	คือ สัดส่วนโดยมวลของไขมัน
	x_a	คือ สัดส่วนโดยมวลของเถ้า
	x_c	คือ สัดส่วนโดยมวลของคาร์โบไฮเดรต
	x_{snf}	คือ สัดส่วนโดยมวลของของแข็งที่ไม่รวมไขมัน

โดยทั่วไปสมการของ Choi and Okos (1983) และ Singh and Heldman (1993) จะให้ผลที่ค่อนข้างถูกต้องเพราะคิดจากองค์ประกอบในอาหารทุกชนิด แต่พบว่ายังมีความคลาดเคลื่อนเกิดขึ้นเนื่องจากค่าความร้อนจำเพาะขององค์ประกอบภายใน ตัวอย่างเช่น โปรตีนในนมและโปรตีนในถั่วเหลืองซึ่งมีค่าความร้อนจำเพาะไม่เท่ากัน Singh and Heldman (1993) ใช้ค่าความร้อนจำเพาะของไขมันในรูปของแข็งเป็น 1.675 kJ/kg·°C แต่ค่าความร้อนจำเพาะของไขมันในรูปของเหลว เป็น 2.094 kJ/kg·°C ส่วนค่าในสมการของ Choi and Okos (1983) ได้จากสถิติการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์อาหารในช่วงกว้าง จึงได้เป็นค่าความร้อนจำเพาะเฉลี่ยขององค์ประกอบทุกชนิด คือ โปรตีน ไขมัน คาร์โบไฮเดรต และเถ้า (Sweat, 1994)

ถึงแม้สมการความสัมพันธ์เหล่านี้ไม่ได้คำนึงถึงผลของปฏิกิริยาระหว่างองค์ประกอบทางเคมีที่อาจเกิดขึ้นได้ แต่พบว่าการใช้สมการดังกล่าวถือว่ามีความถูกต้องในทางวิศวกรรม (engineering accuracy) คือ 2-5 %

สมการอย่างง่ายที่ใช้ทำนายค่าความร้อนจำเพาะของอาหารจากปริมาณของแข็งเพียงอย่างเดียว ได้แก่สมการของ Chen (1985) ซึ่งได้รับการยอมรับโดย American Society for Heating, Refrigeration and Air Condition Engineers (ASHARE, 1998)

$$C_p = 4.19 - 2.30x_s - 0.628x_s^3 \quad (\text{Chen, 1985})$$

มีบางสมการที่นำผลของอุณหภูมิมาคิดด้วย เช่น สมการของ Fernández-Martín (1972) ซึ่งใช้กับนมที่อุณหภูมิเหนือจุดเยือกแข็ง

$$C_p = 4.187x_w + [(1.373 + 0.113T)(1 - x_w)] \quad (\text{Fernández-Martín, 1972})$$

เมื่อ T คือ อุณหภูมิของอาหาร ($^{\circ}\text{C}$)

งานวิจัยที่ศึกษาทั้งผลของความชื้นและอุณหภูมิ เช่น Tang *et al.* (1991) พบว่าค่าความร้อนจำเพาะของ lentil seed เพิ่มขึ้นแบบสมการโพลิโนเมียลอันดับสอง (quadratic) กับความชื้นในช่วงร้อยละ 2.1-25.8 และมีค่าเพิ่มขึ้นแบบเป็นเส้นตรงกับอุณหภูมิในช่วง $10-80^{\circ}\text{C}$ หากพิจารณาผลของความชื้นเพียงอย่างเดียว จะอธิบายความผันแปรของค่าความร้อนจำเพาะได้ร้อยละ 71 และเมื่อพิจารณาทั้งผลของความชื้นและอุณหภูมิจะอธิบายได้ร้อยละ 98 จึงเสนอสมการทำนายค่าความร้อนจำเพาะที่ขึ้นกับความชื้นและอุณหภูมิ มีรูปแบบดังนี้

$$C_p = C_1 + C_2T + C_3x_w + C_4x_w^2 \quad (2.18)$$

Wang and Brennan (1993) ศึกษาค่าความร้อนจำเพาะของมันฝรั่งในช่วงอุณหภูมิ $40-70^{\circ}\text{C}$ และสัดส่วนความชื้น (ฐานแห้ง) 0-4.15 พบว่าค่าความร้อนจำเพาะของมันฝรั่งเพิ่มอย่างเป็นเส้นตรงกับอุณหภูมิ และเพิ่มแบบสมการโพลิโนเมียลอันดับสองกับความชื้น มีรูปแบบสมการเช่นเดียวกับของ Tang *et al.* (1991)

Vagenas *et al.* (1990) ได้พัฒนาสมการทำนายค่าความร้อนจำเพาะของอาหารประเภทผัก ผลไม้ และธัญญาหาร โดยใช้ข้อมูลจากเอกสารอ้างอิงด้วยวิธีการถดถอย เสนอสมการเอ็มไพริคอลมีรูปแบบเป็นสมการเส้นตรงแปรผันตามความชื้นและอุณหภูมิ ดังนี้

$$C_p = C_1 + C_2T + C_3x_w \quad (2.19)$$

เมื่อ C_i คือ ค่าคงที่

2. ค่าการนำความร้อน (Mohsenin, 1980; Rahman, 1995; Dincer, 1997)

ค่าการนำความร้อน (thermal conductivity; k) ของวัสดุ เป็นค่าที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการถ่ายเทความร้อน หรือความสามารถในการยอมให้ความร้อนเคลื่อนที่ผ่าน สำหรับด้านอาหารนั้นค่าการนำความร้อนขึ้นอยู่กับโครงสร้าง องค์ประกอบ ชนิดของวัสดุ และ อุณหภูมิ อย่างไรก็ตามยังมีปัจจัยอื่นที่มีผลต่อการถ่ายเทความร้อน เช่น รูปร่าง ความเป็นรูพรุน (porosity) ความเป็นเนื้อเดียวกัน (homogeneity) และความดัน เป็นต้น

โดยทั่วไปการวัดค่าการนำความร้อนแบ่งเป็น 2 แบบ คือแบบอาศัยการถ่ายเทความร้อนในสภาวะคงตัว (steady state) และแบบอาศัยการถ่ายเทความร้อนในสภาวะไม่คงตัว (unsteady state) แต่ละแบบทำได้หลายวิธี ดังจำแนกในตาราง 2.2

ตาราง 2.2 เทคนิคการวัดค่าการนำความร้อน (Dincer, 1997)

steady state	unsteady state
steady state longitudinal heat flow method - guarded hot plate technique - ASTM standards (C-518, C-236 and C-231)	fitch technique line heat source technique plane heat source technique statistical modeling technique
steady state radial heat flow method - cylinder without end guards - cylinder with end guards - sphere with central heating source - concentric cylinder comparative technique	frequency response technique packed bed analysis technique
steady state heat of vaporization method	

Guarded hot plate technique

เป็นวิธีที่นิยมใช้ในวัสดุประเภทที่ไม่ใช่อาหาร อุปกรณ์ประกอบด้วยแหล่งให้ความร้อนที่ล้อมรอบด้วยตัวอย่างและอ่างความร้อน (heat sink) โดยปลายทั้งสองด้านหุ้มด้วยฉนวนหรือแผ่นป้องกันเพื่อป้องกันการสูญเสียความร้อน ผลเฉลยของสมการการนำความร้อนแบบทิศทางเดียวในสถานะคงตัวสำหรับวัสดุที่เป็นเนื้อเดียวและไม่มีความร้อนเกิดขึ้น เป็นดังนี้

$$Q = \frac{kA(T_1 - T_2)}{l} \quad (2.20)$$

เมื่อ Q	คือ ปริมาณความร้อน
T_1	คือ อุณหภูมิภายใน
T_2	คือ อุณหภูมิภายนอก
l	คือ ความหนาของตัวอย่าง

Line heat source technique

เนื่องจากการหาค่าการนำความร้อนของวัสดุชีวภาพที่สถานะคงตัวต้องใช้เวลาในการวิเคราะห์ห้านาน ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ของความชื้นเนื่องจากผลต่างของอุณหภูมิ วิธี line heat source technique เป็นการวัดค่าการนำความร้อนในสถานะไม่คงตัวซึ่งนิยมใช้ในอาหารเนื่องจากสะดวก รวดเร็ว ต้นทุนต่ำ ใช้กับตัวอย่างที่มีขนาดเล็กได้ และในกรณีที่ตัวอย่างมีขนาดใหญ่ รูปทรงของตัวอย่างจะไม่มีผลต่อการหาค่าการนำความร้อน วิธีนี้จะใช้ probe ที่มีขนาดเล็กภายในมิชเซลล์ให้ความร้อนและเทอร์โมคัปเปิล คำนวณหาค่าการนำความร้อนจากสมการการนำความร้อนในสถานะไม่คงตัว

ความสัมพันธ์ของค่าการนำความร้อนกับปัจจัยต่าง ๆ

ค่าการนำความร้อนของสารบริสุทธิ์ เช่น ไขมัน (ปราศจากน้ำ) อาจกำหนดให้เป็นค่าคงที่ได้ เช่น

$$k = 0.46 \quad (\text{เนื้อ}) \quad (\text{Sweat, 1975})$$

$$k = 0.50 \quad (\text{เนื้อ}) \quad (\text{Backstrom and Emblik, 1965 cited in Dincer, 1997})$$

$$k = 0.18 \quad (\text{ไขมัน}) \quad (\text{Backstrom and Emblik, 1965 cited in Dincer, 1997})$$

สำหรับอาหารที่มีน้ำเป็นองค์ประกอบหลักนั้นสมการหรือแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ที่ใช้ทำนายค่าการนำความร้อนมีรูปแบบสมการเหมือนกับค่าความร้อนจำเพาะ ดังนี้

$$k = 0.26 + 0.34x_w \quad (\text{Backstrom and Emblik, 1965 cited in Dincer, 1997})$$

$$k = 0.056 + 0.567x_w \quad (\text{Bowman, 1970 cited in Lamb, 1976})$$

$$k = 0.081 + 0.568x_w \quad (\text{Bowman, 1970 cited in Lamb, 1976})$$

$$k = 0.140 + 0.42x_w \quad (\text{น้ำผลไม้}) \\ (\text{Kolarov and Gromov, 1973 cited in Lamb, 1976})$$

$$k = 0.564 + 0.0858x_w \quad (\text{ข้าวฟ่าง}) \\ (\text{Sharma and Thompson, 1973})$$

$$k = 0.0324 + 0.329x_w \quad (\text{ปลา}) \\ (\text{Annamma and Rao, 1974 cited in Lamb, 1976})$$

$$k = 0.26 + 0.33x_w \quad (\text{Comini et al., 1974})$$

$$k = 0.096 + 0.34x_w \quad (\text{เนื้อมด}) \\ (\text{Sorenfors, 1974 cited in Lamb, 1976})$$

$$k = 0.148 + 0.493x_w \quad (\text{ผักและผลไม้}) \\ (\text{Sweat, 1974})$$

$$k = 0.080 + 0.52x_w \quad (\text{เนื้อและปลา}) \\ (\text{Sweat, 1975})$$

เพื่อที่จะให้ได้ช่วงอุณหภูมิเหนือจุดเยือกแข็งที่กว้างขึ้น ในสมการควรจะคิดถึงผลของอุณหภูมิโดยรวมเทอม อุณหภูมิ (T) และค่ายกกำลังสองของอุณหภูมิ (T^2) ไว้ในสมการด้วย เพราะค่าการนำความร้อนของน้ำแปรผันเป็นแบบยกกำลังสองกับอุณหภูมิ (Sweat, 1994)

สำหรับอาหารเหลวโดยส่วนใหญ่ และอาหารในรูปของแข็งหลายชนิด สามารถคิดผลขององค์ประกอบทางเคมี เช่น น้ำ โปรตีน ไขมัน คาร์โบไฮเดรต และเถ้าได้ โดยมีการพัฒนาสมการสำหรับหาค่าการนำความร้อนของอาหารเหลวจากองค์ประกอบดังกล่าว พบว่าค่าที่ทำนายได้ใกล้เคียงกับค่าที่ได้จากการวัดโดยตรง (Dominguez et al., 1974; Choi and Okos, 1983; Sweat, 1994)

$$k = 0.60x_w + 0.20x_p + 0.18x_f + 0.245x_c \quad (\text{Dominguez et al., 1974})$$

$$k = 0.61x_w + 0.20x_p + 0.175x_f + 0.135x_a + 0.205x_c \quad (\text{Choi and Okos, 1983})$$

$$k = 0.58x_w + 0.155x_p + 0.16x_f + 0.135x_a + 0.25x_c \quad (\text{Sweat, 1994})$$

สมการหาค่าการนำความร้อนที่นำอุณหภูมิของอาหารมาคิดด้วยได้แก่สมการของ Miles *et al.* (1983) cited in Rahman (1995)

$$k = 0.344x_w - 0.0644x_p - 0.133x_f + 0.0008T$$

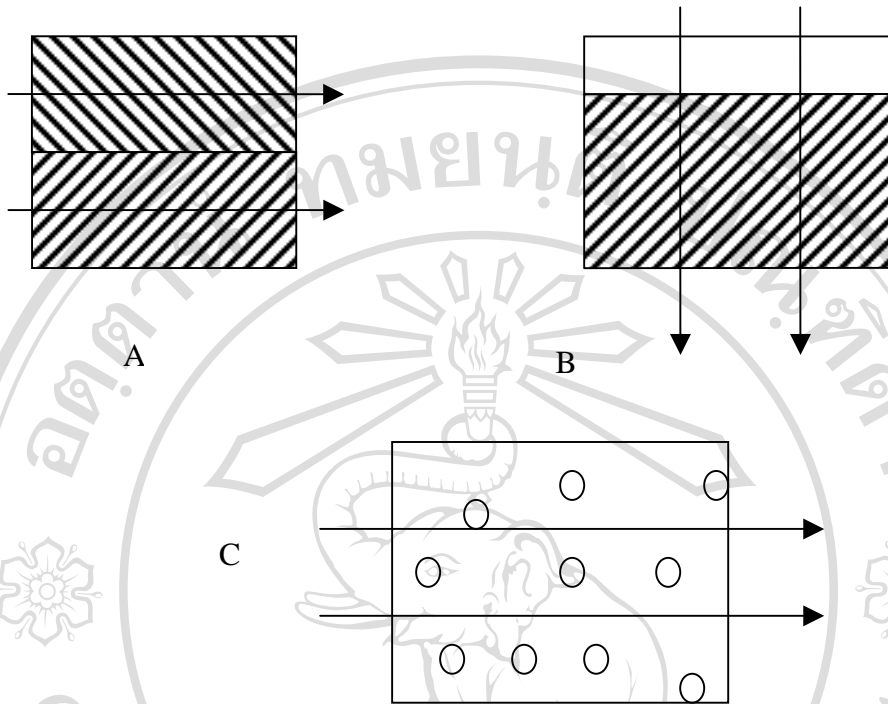
(Miles *et al.*, 1983 cited in Rahman, 1995)

เมื่อ	k	คือ ค่าการนำความร้อน ($\text{W/m}\cdot^{\circ}\text{C}$)
	x_w	คือ สัดส่วนโดยมวลของน้ำ
	x_p	คือ สัดส่วนโดยมวลของโปรตีน
	x_f	คือ สัดส่วนโดยมวลของไขมัน
	x_a	คือ สัดส่วนโดยมวลของเถ้า
	x_c	คือ สัดส่วนโดยมวลของคาร์โบไฮเดรต

อย่างไรก็ตามสมการเหล่านี้ไม่คิดผลของอุณหภูมิจึงใช้ได้ที่อุณหภูมิเหนือจุดเยือกแข็ง ในช่วงแคบ ๆ และให้ผลไม่ถูกต้องมากนักสำหรับอาหารที่มีลักษณะเป็นรูพรุน

แบบจำลองที่ใช้ได้ดีอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการหาค่าการนำความร้อน โดยใช้หลักทางเรขาคณิต (geometry – based) รูป 2.7 แสดงแบบจำลองที่ขึ้นกับลักษณะทางกายภาพของอาหาร

ในรูป A เป็นแบบจำลองค่าการนำความร้อนแบบขนาน (parallel model) สำหรับกรณีที่ต้องประกอบจัดเรียงตัวตามลักษณะทางกายภาพ (physically oriented) ความร้อนที่ถ่ายเทผ่านแต่ละองค์ประกอบมีทิศทางขนานกัน รูป B เป็นแบบจำลองค่าการนำความร้อนแบบตั้งฉาก (perpendicular model) โดยตั้งสมมติฐานว่าการถ่ายเทความร้อนมีทิศทางตั้งฉากกับการจัดเรียงตัวขององค์ประกอบ รูป C เป็นแบบจำลองที่ประยุกต์ใช้ในกรณีที่ต้องประกอบหนึ่งกระจายตัวอยู่ในอีกองค์ประกอบหนึ่ง (disperse phase in continuous phase)

รูป 2.7 แบบจำลองค่าการนำความร้อนที่มีพื้นฐานจากรขาคณิต
 (A) parallel model, (B) perpendicular model,
 (C) disperse phase in continuous phase

(Sweat, 1994)

สมการที่ใช้หาค่าการนำความร้อนของแต่ละแบบเป็นดังนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

$$k = v_1 k_1 + v_2 k_2 \quad (A)$$

$$k = \left(\frac{v_1}{k_1} + \frac{v_2}{k_2} \right)^{-1} \quad (B)$$

$$k = k_c \frac{1-C}{1-C(1-M)} \quad (C)$$

เมื่อ k_1 และ k_2 คือ ค่าการนำความร้อนขององค์ประกอบ 1 และ 2 ตามลำดับ
 v_1 และ v_2 คือ สัดส่วนปริมาตรขององค์ประกอบ 1 และ 2 ตามลำดับ

k_c	คือ ค่าการนำความร้อนขององค์ประกอบที่เป็น continuous phase
M	คือ สัดส่วนปริมาตรขององค์ประกอบที่เป็น disperse phase
และ C	คือ ค่าที่คำนวณจากสมการ

$$C = M^2 \left(1 - \frac{k_d}{k_c} \right) \quad (2.21)$$

เมื่อ k_d คือ ค่าการนำความร้อนขององค์ประกอบที่เป็น disperse phase

3. ความหนาแน่น (Mohsenin, 1980; Rahman, 1995)

ความหนาแน่น (density; ρ) เป็นหนึ่งในสมบัติทางกายภาพที่มีความสำคัญและนำไปใช้คำนวณในหลาย ๆ กระบวนการ ความหนาแน่น คืออัตราส่วนของมวลต่อปริมาตรมีหน่วยเป็น kg/m^3 ในระบบ SI และ lb/ft^3 ในระบบอังกฤษ

$$\rho = \frac{m}{v} \quad (2.22)$$

ความหนาแน่นมีหลายชนิด ที่สำคัญ ได้แก่

1) Bulk density แสดงถึงความหนาแน่นของวัสดุเมื่อบรรจุหรือเรียงตัว ดังนั้น ปริมาตรที่ใช้คำนวณจึงรวมถึงปริมาตรของช่องว่างที่เกิดขึ้นจากการบรรจุด้วย ตัวอย่างเช่น เมล็ดข้าวโพดความชื้น 7% ที่เก็บในไซโล มีความหนาแน่นเป็น 47 lb/ft^3

2) Apparent density แสดงถึงค่าความหนาแน่นของวัสดุที่คิดรวมช่องว่างที่อยู่ภายในวัสดุด้วย ตัวอย่างเช่น ค่า apparent density ของเมล็ดข้าวโพด คือน้ำหนักของเมล็ดข้าวโพดแต่ละเมล็ดหารด้วยปริมาตรของเมล็ดข้าวโพด มีค่าเป็น 80 lb/ft^3

3) True density เป็นความหนาแน่นของสารบริสุทธิ์หรือวัสดุที่คำนวณจากปริมาตรของของแข็งภายในวัสดุ นั่น ๆ ตัวอย่างเช่น ค่า true density ของเมล็ดข้าวโพดที่บดและมีขนาดอนุภาค $300 \mu\text{m}$ มีค่าประมาณ 96 lb/ft^3

เนื่องจากความหนาแน่นเป็นการคำนวณจากมวลต่อปริมาตร การหาปริมาตรของวัตถุทำได้หลายวิธี ได้แก่การวัดจากขนาดของวัตถุโดยตรง (dimension measurement) การคำนวณจากแรงลอยตัว (buoyant force determination) วิธีแทนที่ปริมาตร (volume displacement method) โดยใช้ของเหลว (liquid displacement method) ใช้ก๊าซ (gas pycnometer method) หรือใช้วิธีแทนที่ด้วยของแข็ง (solid displacement method) เป็นต้น

4. ค่าการแพร่ความร้อน

ค่าการแพร่ความร้อน (thermal diffusivity; α) เป็นสมบัติทางความร้อนที่คำนวณจากค่าความร้อนจำเพาะ ค่าการนำความร้อน และความหนาแน่น มีรูปแบบสมการเป็น

$$\alpha = \frac{k}{\rho C_p} \quad (2.23)$$

นอกจากนี้ยังสามารถคำนวณค่าการแพร่ความร้อนจากองค์ประกอบของอาหาร ได้แก่ Riedel's correlation (Riedel, 1969 cited in Dincer, 1997)

$$\alpha = 0.88 \times 10^{-7} + (\alpha_w - 0.88 \times 10^{-7}) x_w \quad (\text{Riedel, 1969 cited in Dincer, 1997})$$

เมื่อ α_w คือ ค่าการแพร่ความร้อนของน้ำที่มีอุณหภูมิเท่ากับอาหาร (m^2/s) ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถใช้ได้เมื่อตัวอย่างมีความชื้นสูงกว่า 40% และมีอุณหภูมิ 0-80°C

Martens (1980) ได้ศึกษาผลของน้ำ โปรตีน ไขมัน คาร์โบไฮเดรตและอุณหภูมิต่อค่าการแพร่ความร้อนของอาหาร พบว่าอุณหภูมิและปริมาณความชื้นเป็นปัจจัยหลักที่มีผลต่อค่าการแพร่ความร้อน ดังสมการ

$$\alpha = [0.057363x_w + 0.000288(T + 273)] \times 10^{-6} \quad (\text{Martens, 1980})$$

นอกจากสมบัติทางความร้อนที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ยังมีสมบัติทางกายภาพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายเทความร้อน ได้แก่ ลักษณะทางมิติ (dimensional characteristic) เช่น รูปร่าง ขนาด พื้นที่ผิว ปริมาตร ความเป็นทรงกลม ความหนืดของของไหลเป็นต้น (Mohsenin, 1980)

2.4 การประยุกต์หลักการถ่ายเทความร้อนกับการจัดการผลิตผลทางการเกษตร

ได้มีการประยุกต์ใช้หลักการถ่ายเทความร้อนร่วมกับการใช้ระเบียบวิธีทางคณิตศาสตร์ ในการจัดการผลิตผลหลังการเก็บเกี่ยว เช่นงานวิจัยของ Varith *et al.* (2002) ซึ่งประยุกต์หลักการถ่ายเทความร้อนในการคัดเกรดผลแอปเปิล โดยพบว่าในผลแอปเปิลที่มีรอยช้ำนั้นสมบัติทางความร้อนในเนื้อเยื่อที่เสียหายจะมีค่าเปลี่ยนแปลงไป โดยค่าการนำความร้อนเพิ่มขึ้น 20% ความหนาแน่นเพิ่มขึ้น 5% ส่วนค่าความร้อนจำเพาะไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นค่าการแพร่ความร้อนของเนื้อเยื่อที่เสียหายจึงเพิ่มขึ้น 14.3% มีผลให้การถ่ายเทความร้อนจากภายนอกผลไปยังภายใน

เกิดขึ้นได้เร็วกว่าเนื้อเยื่อปกติที่อยู่รอบข้าง อุณหภูมิที่ผิวแอปเปิลในบริเวณที่มีรอยขีดจึงมีค่าต่ำกว่าที่ผิวปกติ 1-2°C

Wang *et al.* (2001) พัฒนาแบบจำลองโดยใช้ระเบียบวิธี finite difference เพื่อศึกษาผลของปัจจัยต่าง ๆ เช่น สมบัติทางความร้อน ขนาดของผลไม้ ชนิดและความเร็วของตัวกลาง แลกเปลี่ยนความร้อนที่มีต่อระยะเวลาในการให้ความร้อนผลไม้ โดยพบว่าสมบัติทางความร้อนมีผลต่อระยะเวลาในการให้ความร้อนไม่มากนัก ส่วนใหญ่การถ่ายเทความร้อนภายในแปรผันกับขนาดของผลไม้และชนิดของตัวกลาง โดยน้ำมีประสิทธิภาพมากกว่าอากาศ การเพิ่มความเร็วของอากาศจะทำให้อัตราการถ่ายเทความร้อนเพิ่มขึ้น แต่การเพิ่มความเร็วของน้ำกลับมีผลต่อการถ่ายเทความร้อนน้อย ทั้งนี้เนื่องจากค่า Bi ที่คำนวณได้ในแต่ละความเร็วมีค่าสูงกว่า 50 ซึ่งบ่งชี้ว่าความต้านทานความร้อนที่ผิวมีค่าน้อยมากเมื่อเทียบกับความต้านทานภายใน การเพิ่มความเร็วของน้ำจึงไม่มีผลต่ออัตราการเพิ่มอุณหภูมิ แบบจำลองการกระจายอุณหภูมิที่ใช้นั้นเมื่อเปรียบเทียบกับค่าที่ได้จากการวัด พบว่าความแตกต่างของอุณหภูมิใจกลางผลมีค่าเป็น 1.10°C และที่ผิวมีความแตกต่างเป็น 0.30°C นอกจากนี้ยังมีการศึกษาลักษณะการถ่ายเทความร้อนภายในผลแดงกวางขณะผ่านกระบวนการลวกโดยใช้ระเบียบวิธี finite difference ซึ่งผลการศึกษາสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและออกแบบเครื่องมือให้เหมาะสมกับกระบวนการได้เป็นอย่างดี (Fasina and Fleming, 2001)

ในสตรอเบอร์รี่ Scheerlinck *et al.* (2004) ร่วมกันศึกษาผลของกระบวนการทางความร้อนเพื่อลดการปนเปื้อนที่ผิว โดยใช้ระเบียบวิธี finite element ติดตามการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิร่วมกับตัวแปรที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของเชื้อจุลินทรีย์ และพบว่าทำให้ความร้อนเป็นช่วงสั้น ๆ จะลดการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิภายในได้ดีกว่า ซึ่งมีผลทำให้การสูญเสียคุณภาพของสตรอเบอร์รี่ลดลง

ในด้านการทำความเย็น มีการประยุกต์ใช้หลักการถ่ายเทความร้อนและระเบียบวิธีเชิงตัวเลขเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการกระจายอุณหภูมิภายในผลิตภัณฑ์ โดย Alvarez and Trystram (1995) ได้ศึกษาการถ่ายเทความร้อนระหว่างอากาศเย็นกับผลิตภัณฑ์การเกษตรที่บรรจุและวางเรียงบน pallet พบว่าที่ความเร็วลมเท่ากัน การใช้แบบจำลองจะช่วยให้ทราบตำแหน่งที่ร้อนที่สุด (hottest point) และตำแหน่งที่เย็นที่สุด (coldest point) นอกจากนี้การเพิ่มความเร็วลมมีผลให้สัมประสิทธิ์การพาความร้อนเพิ่มขึ้น เวลาที่ใช้ในการลดอุณหภูมิจึงลดลง แต่ถ้าสัมประสิทธิ์การพาความร้อนมีค่าสูงมากจะมีผลต่อการลดอุณหภูมิไม่แตกต่างกัน ผลจากงานวิจัยนำมาใช้ในการควบคุมกระบวนการทำความเย็นให้เหมาะสม ทำให้ระยะเวลาในการทำความเย็นลดลงได้ 20% ซึ่งมีผลต่อการประหยัดพลังงานโดยรวม ในด้านคุณภาพได้มีการประยุกต์ใช้ในการศึกษา

การสูญเสียคุณภาพ โดยพบว่าเมื่อความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศต่ำกว่าความชื้นสัมพัทธ์สมดุล การเพิ่มความเร็วของอากาศจะทำให้เกิดการสูญเสียคุณภาพของผลผลิตระหว่างการเก็บรักษา แต่ในทางตรงกันข้าม การสูญเสียคุณภาพของผลผลิตระหว่างการเก็บรักษาจะลดลงเมื่อเพิ่มความเร็วของอากาศโดยที่ความชื้นสัมพัทธ์ของอากาศมากกว่าความชื้นสัมพัทธ์สมดุล (Tashtoush, 2000)

Fikiin *et al.* (1999) ได้สร้างสมการความสัมพันธ์ระหว่างความเร็วลมกับค่าสัมประสิทธิ์การพาความร้อนที่ผิวหน้าขณะทำความเย็นผลไม้บางชนิด ได้แก่ สตรอเบอร์รี่ ราสเบอร์รี่ แอปริคอต พีช องุ่น และแอปเปิล ซึ่งสมการดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องได้ นอกจากนี้ยังมีการสร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์เพื่อทำนายอัตราการถ่ายเทมวลสารและพลังงานความร้อนของผลผลิตภายในภาชนะบรรจุในสภาวะอากาศเย็น โดยคำนึงถึงปัจจัยและรูปแบบการถ่ายเททุกกรณีที่เกิดขึ้นระหว่างผลิตผล ภาชนะบรรจุ และตัวกลางความร้อน (Tanner *et al.*, 2002)

นอกจากงานด้านพืชสวนแล้ว การใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ในการแก้ปัญหาด้านการถ่ายเทความร้อนยังใช้กันแพร่หลายในงานด้านพืชไร่ Khabba *et al.* (1999) ได้สร้างแบบจำลองเพื่อทำนายการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิภายในฝักข้าวโพดและทดสอบแบบจำลองทั้งในขณะทำความเย็นและให้ความร้อน โดยแบ่งโครงสร้างภายในเป็น 3 ชั้นคือ เปลือกข้าวโพด (husk) เมล็ดข้าวโพด (kernel) และชังข้าวโพด (cob) อุณหภูมิที่ทำนายได้เปรียบเทียบกับทดลองพบว่ามี ความแตกต่างอยู่ที่ 0.4°C และ 1.0°C ตามลำดับ (ช่วงอุณหภูมิ $5-25^{\circ}\text{C}$)

ในการเก็บรักษาเมล็ดพืช กระบวนการถ่ายเทความร้อนและมวลสารภายในถึงเก็บมีผลโดยตรงต่อคุณภาพของเมล็ด แบบจำลองการกระจายอุณหภูมิและความชื้นภายในถึงสามารถทำนายได้โดยใช้ระเบียบวิธีเชิงตัวเลข ตัวอย่างเช่นการเก็บข้าวเปลือกในถึงทรงกระบอกซึ่ง Abe and Basunia (1996) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิและการกระจายความชื้นในสภาวะอากาศที่แปรผันตามฤดูกาล โดยใช้วิธี finite difference เปรียบเทียบกับค่าที่วัดได้ พบว่ามีความแตกต่างอยู่ที่ $1.5-1.8^{\circ}\text{C}$ ผลจากการวิจัยพบว่าเมื่อเมล็ดแห้งอย่างเหมาะสมและไม่มีการถ่ายเทความชื้นผ่านผนังของถึงเก็บ จะสามารถเก็บรักษาผลผลิตได้โดยไม่มีแมลงมารบกวนตลอดช่วงฤดูหนาว (อุณหภูมิต่ำกว่า 20°C) นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาแบบจำลองการกระจายอุณหภูมิในสภาวะไม่คงตัวในถึงเก็บข้าวสาลีโดยใช้ระเบียบวิธี finite element ซึ่งมีประโยชน์ในการพัฒนาและออกแบบกระบวนการระบายอากาศภายใน ทำให้ลดปริมาณการใช้สารเคมีระหว่างการเก็บรักษาลงได้ (Jia *et al.*, 2001)